

FRA MALEREN MARTINUS RØRBYES VANDREAAR

MEDDELT PAA GRUNDLAG AF REJSEDAGBØGER OG BREVE

VED

JØRGEN B. HARTMANN

Som supplement til GEORG NYGAARDS fortjenstfulde offentliggørelse af rejsedagbogen 1830¹ forelægges her en sammentrængt fremstilling af Rørbyes senere rejseliv. Kun det stof, som skønnedes at have æstetisk, personal- og kunsthistorisk værdi, er medtaget. Til uvurderlig nytte ved udarbejdelsen var Georg Nygaards afskrift af dagbogen fra den store rejse (orig. i Det kgl. Bibl.²), som malerens dattersøn, direktør Aage Rørbye Angelo, venligst har stillet til forf.s raadighed, saavel som skitsebøgerne og de originale dagbøger fra bryllupsrejsen (se Jørgen B. Hartmann: Fra Rørbyes skitsebøger. Kbhvn. 1949).

Blandt Eckersbergs elever indtager maleren MARTINUS RØRBYE en særstilling. Han er vandringsmanden, der søger impulser fra fjerne egne, fæstner indtrykkene paa papir og lærred, og nedskriver sine iagttagelser samvittighedsfuldt. Stilen i rejsedagbøgerne er kortfattet og tør, men savner ikke lune. Den vidner om en forsigtig, pillen natur med sans for snurrige detalier. Med sirlig haand og pinlig orden fører han hver skilling tilbogs, endog „Drikkepenge til Drengen, der bragte min Randsel og Malerkasse“. Pertentlig, nervøs, ordknap og pirrelig var denne kunstner med den høje, slanke skikkelse og de fornemme, magre ansigtstræk.

Martinus Christian Wedseltoft Rørbye fødtes i Drammen af danske forældre³ den 17. maj 1803. Efter tvillingrigernes adskillelse flyttede familien til København, hvor faderen døde som overkrigskommissær 1818, efterladende enke og 10 børn⁴. 1820 blev Martinus elev af akademiet, gennemgik klasserne og vandt alle udmærkelser, undtagen den store guldmedaille, som han forgæves bejlede til. Samtidig gik han paa Eckersbergs malerstue og sluttede sig inderligt til mesteren, baade kunstnerisk og menneskeligt.

Rørbyes tidligste malerier og tegninger har lærerens sobre farveholdning og lineære manér. De skildrer gade- og hjemliv i datidens København og arbejdet inden for Charlottenborgs mure. Sammen med sin moder og søstre boede han i Amaliegade (dav. nr. 136, nuv. nr. 45) nede ved Grønningen, hvor Lorenz Frølich senere nød malerens undervisning: „Rørbye var en alvorlig, ej snaksom Mand, men Timen fik gerne et muntert Præg, naar en af hans smukke Søstre bragte mig en Kop Kaffe.“⁵

1830 begav han sig paa sin første studierejse, der gjaldt Jylland og Norge.⁶ De bedste billeder fra denne og en følgende Norgesfærd i 1832 overrasker ved en frisk og umiddelbar opfattelse af naturen og af lyset i fjældene. De mange og forskelligartede dragter, han saa undervejs, fængslede hans malerøje, der sværmede for det etnografiske. Rørbyes let kolorerede tegninger er ofte gjort med raffineret smag og sans for artistisk virkning.

DEN STORE REJSE 1834—37

Støttet af fonden ad usus publicos⁷ paabegyndte Rørbye d. 19. maj 1834 sin store udenlandsrejse, der skulde strække sig over 3¹/₂ aar. Efter en bevæget afsked med familien og kæresten Rose Frederikke Schiøtt⁸ sejlede han med dampskibet Frederik VI til Lübeck, hvor han logerede i „Fünf Türme“ hos „Witwe Latitz“. „Jeg skrev strax efter min Ankomst til Byen et Brev til Rose. Desværre glemte jeg Adressen.“ Skønt han kun blev en dag i Hansestaden, brugte han flittigt øjne og blyant, inden han fortsatte med extrapost til Hamborg. Her traf han bekendte, gik i teatret og morede sig med anstand. Sammen med kobberstikkeren Erling Eckersberg⁹, malerens søn, drog han videre med diligenccen over Bremen, gennem Friesland til Groningen og Leeuwarden og tog „paketten“ fra Harlingen til Amsterdam. Efter at have beset byen og museet rejste han med træskøjten til Harlem. „I Delft“, skriver han, „havde jeg en snurrig Geschichte, thi da jeg tegnede paa Gaden, kom der saa mange Folk omkring mig, at jeg næppe kunde se lige ud, og da man bemærkede dette, paatog én sig af sig selv at holde ryddeligt. Jeg kunde næppe bare mig for at le.“

Den 11. juni sejler han fra Rotterdam opad Rhinen til Nijmegen og over den preussiske grænse til Düsseldorf, hvor han aflægger visit hos malerne Schadow¹⁰ og Bendemann¹¹. Fra Rhinbyen skriver han en længere epistel hjem til landskabsmaleren professor J. P. Møller, om-

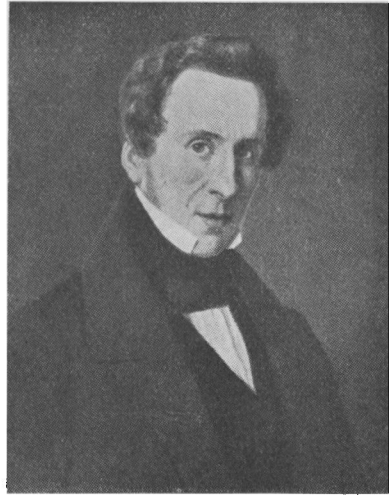

Fig. 1-2. Rose Frederikke Schiøtt (1810-59) og M. C. W. Rørbye (1803-48), malt 1834 af Adam Müller. Tilhører direktør Aage R. Angelo.

handlende kunstforholdene i Holland og Düsseldorf¹². I Köln betages han af dom'en, mens alt andet betegnes som „slet“, lige fra vejret til „Thevandet“. „En Beskrivelse af mine Følelser ved Synet af den herlige Domkirke vilde tage et Ark op. Skade at det skønne Tempel staa kun halv færdigt; thi hvad man ser er alt saa uendeligt skønt og storagtigt i Stilen.“ Rhinfarten fortsættes via Bonn, Andernach, Koblenz, Wiesbaden til Mainz. Ind imellem gør han fodture, bestiger Drachenfels i Siebengebirge og besøger de gamle borge. Blyant og skitsebog er hans fotografiapparat, som han bruger med nænsomhed og præcision.

Først i juli ankom Rørbye til Paris, hvor han fik „et meget net værelse“ i et hôtel garni (Marché neuf au trois balance nr. 50). I Seinestaden traf han landsmænd, bl. a. medaillør Christensen¹³, August Bournonville¹⁴ og gamle P. A. Heiberg. Dagbogen har kun korte notitser af liden interesse, tørre fakta i telegramstil. Det meste af tiden var han syg og i „slet Humeur“, plaget af sin svage mave. Blyanten kom kun frem en sjælden gang, naar han skulde tegne i stambøger eller portrætter typiske figurer saasom gademusikanter og „Auvergne-drenge“. Foran en mur med dekorative plakater saa han et impressionistisk sujet. Faa dage før afrejsen fra Paris købte han pensler, akvarelfarver, palet og malerkasse. Tiden gik med at „løbe rundt“ i kunstsamlinger og kirker, gøre udflugter tilfods og

tilvogns, høre musik i Tuillerihaven, drikke kaffe af „yderst smaa Kopper“ og gaa i operaen med gode bekendte. Hans største udskjeljeelse var et aftenbesøg paa Montparnasse, „hvor der var Dans, montagne russe etc. Alt gaar her saa net og anstændigt til, at man skulde tro, man var blandt lutter beau monde.“ Han led af hjemvé og skrev lange breve til sin Rose. Ogsaa til sin ven og dusbroder, fader Eckersberg, sendte han en udførlig epistel, hvori han skildrer sine indtryk fra Louvre og Luxembourg-museet¹⁵; især beundrer han David (Sabinerindernes rov), Géricault (Le naufrage de Meduse) og Horace Vernet (historiske optrin og bataillestykker); „Jeg ved ikke i hvilken Genre han er størst“, bemærker han om sidstnævnte. Romantikerne bebrejder han vanrøgt af tegnekunsten, men maa dog indrømme, at „Delacroix kolorerer mesterligt“. Af franske kunstnere traf Rørbye kobberstikkeren Jean Leroux (1788–1871)¹⁶ og maleren François Dupré (1803–71)¹⁷, der forestillede ham for Ingres¹⁸.

Rørbye var baade „glad og mismodig“ ved at forlade Paris. Turen gik over Dijon og Jurabjergene – „tildels ad Napoleons Vej“ – til Genève. Den 31. august indlogerede han sig i „Lion d’Or“. Et skitsebogsblad hedder „Morgen ved Genfersøen“. Schweiz drager ham ved sin rige natur. Han maler i bjergene, vandrer fra Lauterbrunnen over Wengeralp, bestiger Eiger ved Jungfrau og gaar ned til Grindelwald langs gletscheren. Han fortsætter rejsen tilfods med en dreng, der bærer randslen. Saa kører han videre i vogn over Domodossola til Milano. Gennem Lombardiet, Emilia og Toscana ager han til Firenze, hvor han dvæler en ugestid i selskab med arkitekten Gottlieb Bingesbøll¹⁹. Dette møde skulde blive betydningsfuldt for Rørbyes følgende rejselev. I fællesskab akkorderede de med en vetturin om den sidste strækning fra Florens til Rom.

Den 23. oktober 1834 drak Rørbye morgenkaffe i Caffè Greco. Ledsaget af maleren Ditlev Blunck (1798–1854)²⁰ besøgte han samme dag Thorvaldsen, „som vi traf i meget godt Humeur“. Nu fulgte et dagligt samvær med den nordiske kunstnerkoloni i Tiberstaden. Ture i Campagnen med kammeraterne Sonne, Kückler og Fearnley²¹, byvandring, galleribesøg – og arbejde. Han tegner gadepartier og folketyper, finder motiver i klostrene og maler flittigt i logementet paa hjørnet af via de’Cappuccini og via della Purificazione (fig. 3). I sidstnævnte gade boede senere H. C. Andersen, Vilhelm Bergsøe og Georg Brandes.

Om aftenen mødtes man i Trattoria Lepri i via Condotti, hvor de danske kunstnere havde deres stambord. Mens de andre sladrer,

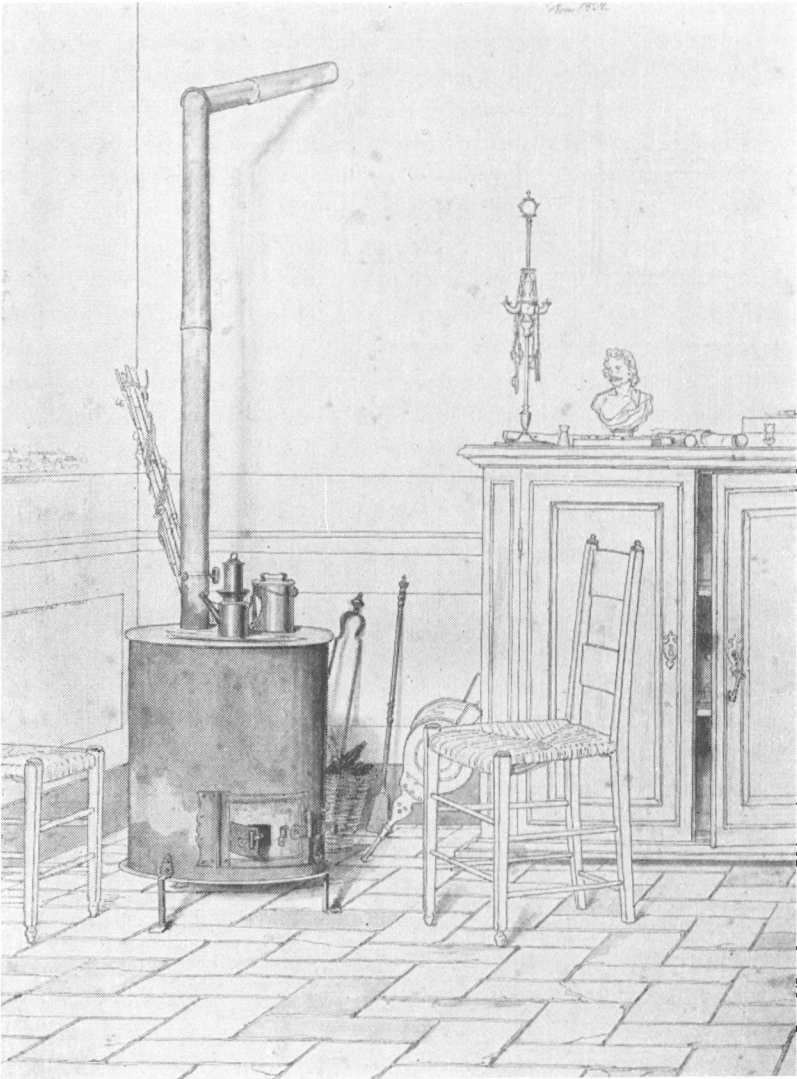

Fig. 3. Interiør fra Rørbyes første romerhjem i via della Purificazione. Busten paa skænken synes at forestille Ludvig I af Bayern. Blyanttegning, trukket op med tusch. Dateret „Rom 1834“.

pokulerer eller bakker tavs paa piberne, spiller Rørbye Piquet med Ludvig Böttcher, naar denne ikke leger med sin hund. Han keder sig lumsk, gaar tidligt i seng og luner sig ved sin varmepotte. Tirsdagskonversationerne hos prinsesse Charlotte Frederikke, prins Christian

Frederiks fraskilte gemalinde²², var heller ikke spændende, skønt der blev musiceret og danset. „Damerne sidde langs Væggene paa Parade, og uden at være præsenteret for dem, kan man ikke godt tiltale dem.“ En aften var der „smækfuldt og iblandt andre 4 Kardinaler“.

I begyndelsen af december foretog Rørbye sammen med løjtnant Wulff²³ og en anden landsmand en otte dages expedition til Sermonea via Albano og de Pontinske sumpe. „Vi saa mange Bøfler undervejs,“ fortæller maleren. „Imedens de andre gik paa Jagt nede i Sumpene, malede jeg om Formiddagen et Parti i Slotsgaarden i den højst interessante gamle Borg i Byen.“²⁴ Bagefter styrkede han sig i kælderen med „den virkelig superbe Vin“. Tilbageturen foregik paa muldyrrygge til Velletri og med køretøj videre over Genzano til Rom. Søndagen før jul aflagde han visit hos Thorvaldsen i Casa Buti²⁵ og „saa en stor Del af hans Antikviteter, Mønter og hvad han ellers holder gemt. Idag var Manden i Perlehumør“.

Juleaften hjalp han med at skolde gryn til grøden. Han vandt et par kopper og en pung i lotteriet, „og det hele Selskab gik bedre af, end jeg efter de foregaaende Kjævlerier havde troet²⁶“. Tilstede ved det „snævre“ julegilde var bl. a. Blunck, Kuchler, Wulffs(?), holbergforskeren C. J. A. Philipsen(?), samt greve F. C. Knuth og C. C. Hall²⁷, der havde hjulpet med at købe præsentar til juletræet. 3. juledag bragte han sin udkaarnes portræt hen til blomstermaleren J. L. Jensen²⁸, der havde lovet at fernisere det. „Jeg skal saaledes se den kære Pige straalende til hendes Geburtsdag²⁹“, noterer han længselsfuldt i journalen. Vennen Adam Müller (1811-44) havde udført baade hans og hendes portrætter (fig. 1-2) inden afrejsen. Roses lille billede, malt paa zink, fulgte ham paa udlandsfærden. Til gengæld for den elskedes træk forærede Rørbye Müller „et lille Maleri“, der blev til i dagene 24.-25. marts 1835 (se malerifortegn. nr. 15). „Jeg har derved opfyldt mit Løfte og kan nu glæde Rose ved at lade hende det vide.“

Han overværede Ponte Molle-festerne³⁰ og i karnevalstiden tog han del i løjerne. Paa Corsoen spredte han og vennerne „200 Pd. Confetti, foruden Blomster og god Confect“. Under *moccoli'en*³¹, karnevalets finale, kom man „i heftige Kampe med flere Vogne . . . Aldrig havde jeg før troet, at jeg kunde blive saa heftigt passioneret for saadant,“ bemærker den adstadige kunstner i sin dagbog. Den sidste begivenhed, efter girandolaen (fyrværkeri) og Peterskirken illumination i paasken, var den aarlige kunstnerudflugt til Cervara³², en fællesnordisk hyldest til det romerske foraar. Ved gildet i grotterne

var Rørbye kok og caffetiere, og modtog som belønning Baioccoordenen i det røde baand³³.

Midt i maj brød maleren op fra den Evige Stad. Til afsked fik han kage med rosenkrans omkring, serveret af vennerne³⁴. „Jeg blev næsten undselig over deres Artighed.“

Rørbye forlod Rom uden taarer. Livets ensformighed og hjemlængslen, kammeraternes snak og sviren og urenligheden i byens gader havde trættet den sobre og korrekte mand, hvis sarte konstitution gjorde ham ængstelig, sær og humørsyg. I det hele taget havde Rom været en skuffelse for ham. Han havde forestillet sig „alt langt prægtigere, og aldrig var det kommen indenfor mine tanker, at denne By var saa fuld af snævre og skidne Stræder. Ruinerne med Undtagelse af Colisseet, havde jeg tænkt mig mere imponerende, og jeg kan egentlig blot sige, at Piazza del Popolo og Peterskirken ikke var ringere end mine Forventninger.“ I et brev til Eckersberg³⁵ skriver han aaret efter: „Jeg tror, man kunde blive en meget duelig Kunstner uden nogensinde at have set Rom.“

Turen gennem de Pontinske sumpe til Terracina forløb behageligt i muntert selskab. Først paa denne rejse lærte han at skatte italienerne. Han følte sig hjemme blandt dem og erfarede, at de ikke giver franskmændene noget efter i høflighed. „Jeg blev saa gode venner med alle disse Mennesker, at Mandfolkene saagar kyskede mig.“ Han maatte endog væрге sig mod en emsig moders forsøg paa at gøre et parti af ham og hendes smukke datter Nina. „Hun maa vist ikke ret vide, hvad min Ring paa Fingeren betyder. Da er Rose dog langt bedre.“

Undervejs fra Terracina til Napoli overnattede han i Mola di Gaeta (Formia), paa aarsdagen for afrejsen fra København. „Jeg tegnede og gik omkring i den „yderst interessante højere Del af Byen“, hvor han blev „Øjenvidne til det første italienske Slagsmaal med Stene. – Neapel“, skriver han, „ligger som Perlen i det kostelige Smykke, der omgiver den, og for at gøre alt complet, kommer det imponerende Syn af Vesuv til.“ Her traf han paany Bindsbøll, der var vendt tilbage fra sit foraarsophold paa Sicilien³⁶. Rørbye generedes af den øredøvende larm i gaderne, en lommetyv stjal hans silketørklæde og betlerne lod ham ikke i fred. I baaden til Capri „indsamledes milde Gaver for Sjælene i Skærsilden, baade paa Frem- og Tilbageturen.“

Efter en anstrengende bestigning af Vesuv gik rejsen videre til Herculanium og Pompeji, hvor han beundrede „de Gamles Smag til at indrette alt paa det skønneste og bekvemmeste.“ Et forfriskende

maaneskinsbad i Golfen kølede efter dagens hede. „Vi gik gennem Markerne, der er overmaade vel dyrkede og af en mageløs Frugtbarhed; de vandes ved Kunst og man sporer her Virkningerne af en talrig og flittig Befolkning. Hvilken Forskel fra det romerske.“

Campania Felix erobrer Rørbyes kunstnerhjerter: Sorrent, Capri, Amalfi, Salerno, Pæstum. Fire stolte marinai ror ham til Ischia og videre til Procida, hvor han nyder synet af de „græske Dragter“, som bæres af øens beboere. Han er ret i sit element. I Amalfi bor han i Capucinerklostret³⁷ sammen med en ung maler fra Kassel³⁸. Aldrig har han befundet sig saa vel paa rejsen som blandt de venlige munke i skønne naturomgivelser. „Det morer mig i disse smukke Maaneskinsaftner at spille lidt paa min Fløjte ude paa Balkonen. – Jeg mangler intet her uden min kære Rose.“ I Sorrent lærer han sin værtinde „Rosa la magra“ (den magre) at bage pandekager. Klosterbrødrene hilser ham med deres „mille buon giorno, signorino!“ Han overværer religiøse og verdslige fester, men naar kun at tegne og male en brøkdæl af de stadigt vekslede motiver. „Man kan ærgre sig sort over, at man ikke kan gøre alt.“

Den 4. juni drog han afsted „om Morgenen Kl. 5 fra Salerno; vores Kusk fra Torre (Annunziata) har vi lejet for hele Turen til Pæstum. Køretøjet er just ikke brillant, men vi har som alle Neapolitanerne dog Tjenere bagpaa. Han har rigtignok næsten ingen Klæder paa. Vejen herfra til Pæstum er meget smuk. Man kører i en frugtbar Slette, har Bjergene paa den ene Side og Havet paa den anden. Ved Middag kom vi til Pæstum. Tre Templer eksisterer der endnu; det, der var helliget Neptun er det største og smukkeste. – 5. Juni. Locandaen her er kun maadelig. Vi var næsten bleven spist op om Natten af Myg, Lopper etc. . . . Ceres Templet og Basilicaen behager mig ikke saa godt som Neptun Templet, da Søjlerne i disse er uforholdsmæssige foryngede . . . Terrænet har i flere Henseender tilfælles med de Pontinske Sumpe. – 6. Juni. Jeg stod op med Solen og maledede mit Studie færdigt³⁹.“

Hele sommeren tilbragte han i det neapolitanske. Saa pakkede han studierne sammen: templet i Pæstum, torvet i Amalfi, Franciskanerklostret i Sorrent og de andre billeder fra de lykkelige maaneder ved Golfen. Han havde taget en rask beslutning: at ledsage Bindsbøll paa hans rejse til Grækenland⁴⁰. Den 15. september 1835 sagde vennerne Napoli farvel, rullede over Apenninerne ned til Bari og Tarent. I Otranto ventede de paa gunstig vind for sejladsen til Korfu⁴¹. Først d. 8. oktober anløb paketbaaden havnen efter knapt to døgn sejlads.

Øen, der havde tilhørt venetianerne indtil 1797, stod nu under Englands beskyttelse, men var fremdeles italiensk præget. Rørbye søgte sine modeller blandt den malerisk klædte befolkning: lappeskræderen uden for sin bod, samtalende grækere med fez'e og tyrkerbuxer, en skærsliber osv. Det fremmedartet-brogede tiltrak maleren. Det var *Orienten*, han skildrede i Grækenland, paa baggrund af de antike monumenter. Det exotiske var yndet af romantismens kunstnere – Delacroix, Horace Vernet, Decamps; ogsaa Rørbye lod sig lokke af østens æventyrlige farveverden, ligesom faa aar senere H. C. Andersen („En Digters Bazar“, 1840). Det var en skuffelse for maleren, at han aldrig naaede til Ægypten.

Efter en dramatisk sørejse, hvorunder den gode brig „Delfinen“ nær var faldet i tyrkiske røverhænder, ankom Rørbye og Bindsbøll til Patras den 22. oktober. Paa hesteryg travede man møjsommeligt østpaa over øde sletter og gennem trange, farlige bjergpas. Fattigdom og ødelæggelser fra tyrkerkrigene mødte dem overalt. Nætterne tilbragtes dels paa den bare jord, dels paa haarde gulve eller borde, kun en enkelt gang paa en halmmadras. I Korinth saa de templet og delikaterede sig med søde korender. Den sidste etape fra Megara til Athen gik over Eleusis. „Der er kun faa Spor af den engang saa blomstrende By, overalt Armod og Svinerier, men højst maleriske Dragter.“

Det farverige østerlandske liv i bazaren, de antike mindesmærker paa Akropolis og den storladne natur henrykkede maleren. „Hvor man drejer sig hen, har man de yndigste motiver til malerier i alle Genrer.“ Han brugte penslen med flid og fik mange bestillinger, især af englændere⁴², hvad der gavnede hans økonomi, thi „Pungen er let“. Ogsaa udgravningsarbejdet paa Akropolis, der lededes af tyskerne Schaubert og Ross⁴³, forévigede han, i billedet af Propylæernes frilæggelse⁴⁴. Netop paa dette tidspunkt var Ross og vor landsmand, arkitekten Chr. Hansen⁴⁵, ifærd med at genrejse det lille Niketempel yderst paa borgklippen⁴⁶. Mens de danske kunstnere opholdt sig i Athen, gæstede kong Ludwig af Bayern (regerede 1825—48) byen og sin søn Otto (reg. 1833—62), hellenernes unge konge.

Rørbye og Bindsbøll havde allerede i Hellas indaandet duften af Levanten. Nu vilde de opleve Østens æventyr i tyrkens hovedstad ved det Gyldne Horn⁴⁷. Den 11. december 1835 travede de to kammerater fra Athen til Piræus. Et myldrende liv af kameler, æsler og andre lastdyr udfoldede sig paa vejen til havnestaden. Om aftenen lettede dampskibet anker, og næste morgen anløb man kykladøen

Syra. I Smyrna blev de et par dage, havde fortræffeligt logis og drak tyrkisk kaffe ved karavanbroen, omgivet af piberygende levantinere⁴⁸. Kort før jul ankom de til Konstantinopel. „Det hele var mig som en ny Verden, utrolig fantastisk,“ skriver Rørbye i dagbogen. For hans undrende blik laa Istanbul med sine moskeer og minareter, Serai'et og bazarens vidunderverden.

Men temperaturen i sultanens stad er ingenlunde behagelig ved vintertide. Det frøs og sneede ligesom hjemme i Danmark. Vandkanden var bundfrossen om morgenen og varmebækkenet lunede utilstrækkeligt i den lille stue. Trods kulden vandrede vennerne omkring i byen paa de „ensformige og slet byggede Gader“. Husene var saa elendige, at „Sneen i disse Dage har trykket flere ned“. Til gengæld er moskeerne herlige: Ahmed's, Beyazit's, Suleimaniye – og Aja Sofia!

Rørbye oplevede lidt af hvert. Han mødte sultanen tilhest, men skuffedes over det „armselige“ syn af livgarden, der gik med tøfler. Under overværelsen af en dervisch-dans besjæledes han af „en religiøs Følelse“, hvor komisk det end maatte lyde, tilføjer han. I Suleimans moské trak han sine sko af „og smuttede ind og lagde mig strax paa Ende for at ligne de andre og ikke vække Opmærksomhed“. Han samlede paa pibehoveder, gik i tyrkisk bad med turban paa og tegnede derinde i den ulidelige hede.

Maleriske sujetter fandt han uden for moskéerne, ved brøndene og i det store kaffehus i Pera, paa éngang barberstue, café og offentligt mødested⁴⁹. Orientalerne med deres lange chibukker, brogede veste, kaftaner og tyrkerbuxer var et kært emne for Rørbyes blyant og pensel. Gerne kolorerede han de fine omridstegninger med klare, bløde vandfarver. En nidkær muselmand jog ham ud, da han vilde gøre en skitse i Beyazit-moskeen, men iøvrigt mødte hans kunstneriske sysler velvilje og interesse.

Inden vennerne atter stævnede mod Hellas, skrev Rørbye et brev hjem til Akademiet, i hvilket han gjorde rede for orientrejsens betydning for hans udvikling som maler. „Den Farvepragt, der her bevæger sig,“ skriver han „kan ikke andet end glæde Beskueren; for en Kunstner kan vist ingen Kostymer være skønnere end de tyrkiske, da de forbinder den største Renhed i Stilen med Pragt, og er denne ikke forhaanden, da tiltaler en skøn Simplicitet ikke mindre.“⁵⁰

I Athen maatte han sælge nogle billeder, for at bringe de „forfaldne Finanser“ paa fode⁵¹. Han havde daglig omgang med Schaubert og Chr. Hansen, hvis nyklassiske møntbygning nærmede sig sin

fuldførelse. I slutningen af marts foretog han et 14 dages ridt til Delfi og Chalkis, hvor han blev vel indlogeret. „Vor Restauratør er en Perlemand og man spiser ypperligt hos ham.“ Ruten gik gennem den Boiotiske slette, langs Kopaissøens sumpe og over vildsomme bjergpas ved Parnassos. Expeditionen var ikke ufarlig, thi berygtede røverbander huserede i disse egne; men de overvældende indtryk var risikoen værd. Saaledes ytrer Rørbye i en epistel til Eckersberg: „I Stæderne i Grækenland er det umuligt at faa Begreb om Folkelivet, man maa søge Landet. Men der finder man det ogsaa i hele sin Skønhed, det var som følte man sig sat tilbage i den antike Tid.“⁵²

I paasken samlede han de græske studier, lavede en mappe til tegningerne fra Hellas og Tyrkiet og ordnede sit pas. Tilbagereisen gik over Aigina⁵³, Argolis og det nordlige Peloponnes til Patras og videre til den frugtbare ø Zante, hvis rige vegetation og duft af oranger og levkøjer henrykkede maleren. Han saa Thorvaldsens Maitlandmonument⁵⁴ og besøgte en gammel billedhugger fra Corfu, der havde kendt cavaliere Alberto og digterinden Frederikke Brun⁵⁵.

Efter nogle dages venten gik Rørbye og Bindsbøll ombord i dampskibet til Ancona, hvortil de naaede efter en drøj og langvarig sørejse, som dækspassagerer. I Ancona sad de i karantæne, da kole-raen rasede i Norditalien. Interneringen i et lasaret var kedsommelig og enerverende. Rørbye fordrev tiden med at tegne, passiare og spille paa fløjte. Da han endelig slap fri, var han paa nippet til at skænke sit hjerte til en af stadens „skjønne Fruentimmer“. Han var „nær bleven ganske forliibt, det havde kunnet blive en net Historie.“ Gudskelov holdt han stand og ankom i god behold til Rom en junidag 1836. Her laa der post fra hjemmet. Det bedste var en lille pakke, Constantin Hansen overrakte ham. Den indeholdt „en Kjede“ af frk. Roses haar. Hans første byærinde gjaldt skrædderen, der syede ham en ny frakke. „Man kan ikke spadsere paa Corsoen som i Grækenland.“ Siden hævede han stipendiepengene⁵⁶.

„Hvad mit Arbejde angaar, da har jeg fra Grækenland og Tyrkiet medbragt en Del Tegninger og nogle malede Studier, men langt fra ikke saa mange, som jeg havde ventet. Hvad jeg har, synes man om; det er vel Nyheden deri, som tiltaler.“⁵⁷

Gensynet med de danske kunstnere fejredes i osteriet La Gensola i Trastevere, som er os fortroligt fra Bluncks billede i Thorvaldsens Museum⁵⁸. Da Rørbye en aften var bænket derinde med Küchler og Constantin Hansen, „døvede en Improvisator længe vore Øren.“ Af andre knejper besøgte kunstnerne „Benvenuto Cellini“ (ligeledes

i Trastevere), Falcone, Sabina (i palazzo Borghese), Giuseppes Kaffe-
hus og endelig Fiano dell'Aurora, hvor Rørbye morede sig over at
iagttage spidsborgerne ved stambordet Sylvesteraften.

Han finder sig snart til rette i kunstens Mekka, omgivet af „gamle
Bekjendtere“: Charlotte Frederikkes Kavalér, oberstløjtnant Paulsen,
gift med Thorvaldsens datter Elisa⁵⁹, hvis melodiske organ behager
Rørbye; prinsessen, der viser ham den naade at bestille et lille maleri;
(„formodentlig kan jeg skyde en hvid Pind efter Pengene“); Con-
stantin Hansen, som afbilder ham paa det klassiske gruppebillede af
de danske kunstnere i Rom (1837, Kunstmuseet); kammeraterne
fra før, der tørster efter nyheder fra Hellas og Orienten. „Alle har
nu Lyst til at se Grækenland, men de sidder nok for fast i Rom.“⁶⁰
Rørbye hørte ikke til de meddelssomme, og han var nærmest ærgerlig
over renderiet i studiet i via de'Cappuccini (senere flyttede han til via
Porta Pinciana). Selv Thorvaldsen bærede ham med et besøg. Efter
fuldendelsen af billedet af den tyrkiske notar (12-6-1837)⁶¹ udtalte
skulpturens Nestor sin forundring over de tilslørede kvinder. Man
kan jo ikke ændre ved folkets skikke, bemærker maleren tørt.

Thorvaldsen var gnaven, ubeslutsom og selvoptaget. Rørbye
maatte forbavses over „den Forfængelighed for Ros, der alt mere
optager ham.“⁶² Nytaarsdag (1837) uddelte han „vældige Kys“ til
højre og venstre. Hos svigersønnen var den gamle i bedre humør.
„Der synes Manden at være i sit Lune ved at haandtere med sine
Børnebørn⁶³, den største Glæde, han i hans Pebersvendeliv vel har.“
Mesteren arbejdede i juli 1836 paa reliefmedaillonerne af muserne,
der afsluttedes af Apollo med lyren, Minerva og Mnemosyne. „Men
hvad han nu gør, er næsten blot Skitser.“ Den 6. august saa Rørbye
Schillers statue, der netop var støbt og opstillet i Thorvaldsens store
studio. „Mathiæ⁶⁴ var endnu i Færd med at retouchere noget derved;
men med al hans Flid bliver den dog ikke som Guttenberg . . .“ Schiller
staar „langt under Skitsen“. Hovedet synes ham for lille, figuren for
stor og „mindre net“.

I sine udtalelser om danske kunsthæller er vor maler temmelig
mavesur. Helst omgaas han Kùchler – bibliotekar ved den nystiftede
danske bogsamling og vordende franciskanermunk – Jørgen Sonne,
hvis rytter i den romerske Campagne han roser, Bindesbøll, der lige-
som han selv er „voldtagen af Livet i Rom“, landskabsmaleren F. C.
Petzholdt (1805–38) og det nygifte par, medaillør F. C. Krohn og
hustru, f. Købke⁶⁵, hvem han jævnligt besøger. En julidag 1836 var
den danske romerkoloni paa den anden ende. Familien Puggaard⁶⁶

var ankommet fra Sorrent⁶⁷ „og alle løbe og formelde sig deres Kompliment. Kun Krohn's og jeg ikke, jeg tror næppe, at jeg vil komme i deres Yndest.“⁶⁸

Rørbye undgik helst sine landsmænd, der kunde gøre ham til „en bidsk Hund“. Han foretrak englændernes, franskmændenes og tyskerens selskab. Sir Hatfield bød ham til aftensmad i sit romerhjem, hvis vægge var smykket med fresker af nazareneren Friedrich Overbeck (1789–1869)⁶⁹. Disse besøg medførte genvisitter og maleribestillinger. Med dulgt misundelse betragtede danskeren den engelske kunstsamlers tyrkiske sager, som „bedre kunde nytte mig end ham.“ Han var ogsaa en hyppig gæst hos den hannoveranske legationsraad (fra 1837 titulær ministerresident) Christian August Kestner (1777–1853), søn af Goethes Lotte. Denne begejstrede dilettant, der levede blandt kunstnere, litterater og oldsager, viede Thorvaldsen og den skønne Vittoria Cardoni⁷⁰ hver et afsnit i sine „Römische Studien“ (1850).

Rørbye kopierede et tykkerhoved af Horace Vernet⁷¹. Aaret før (31-1-1835) havde han medvirket i koret ved afskedsgildet for den navnkundige franskmænd⁷², hvis exotiske motivkreds er beslægtet med den danske malers og hvis kompositionsmaade synes at have paavirket ham.⁷³

Hos den engelske genremaler Joseph Severn (1793–1879) underholdtes de tilstedeværende med korsang, hvori Rørbye deltog. I samme anledning blev der „stilt Tableau“. Til belønning fik de optrædende „smukke Damer at se“. Prisen blandt skønhederne bar en vis Lady Stuart. Maleren var ingenlunde ufølsom over for det svage køn, skønt han holdt sig i ærbødig afstand, ihukommende sin hjertenskær derhjemme. Et sted skriver han om en pige i Albanerbjergene, at hun var „altfor smuk“. Villa Borghese, hvor alle med respekt for sig selv færdes tilvogns (ligesom i vore dage), er stedet, hvor „man egentlig skal se Rommerinderne“. „Unægtelig er Rom en af de Byer, hvor der findes et mere end almindeligt Antal smukke Kvinder.“ I oberst Paulsens stuer lytter han til klavermusik, tolket af pighænder. „Siden jeg rejste hjemmefra har jeg ikke hørt nogen Dame spille saa godt paa Fortepiano, som den ene Jomfru Buti⁷⁴ her, det var mig den største Glæde.“

Bedst befinder Rørbye sig i samvær med de tyske kunstner venner: dyrmaleren Joh. Prestel (1804–85), „en vakker Mand“, og bayeren Joh. Wittmer (1802–80), som begge havde besøgt Konstantinopel og saaledes gav vor maler rigeligt samtalestof; sidstnævnte fixerede

danskerens græske og tyrkiske tegninger⁷⁵, og benyttede sig af lejligheden til at kopiere dem. Rørbye sluttede sig dels til de yngre kunstnere, hvoriblandt den nu ukendte billedhugger Heinrich Kümmel (1810—55), dels til de ældre, især Joh. Martin Wagner (1777—1858, Valhallafrisens skaber), „ny-katolikken“ Johs. Riepenhausen (1789—1860) og de gamle „tysk-romerske“ landskabsmalere Joh. Reinhart (1761—1847) og Joseph Anton Koch (1768—1839), hvis marvfulde bjergscenerier Rørbye beundrede. Sidstnævnte var „yderst pudsigt, men vel en af de dygtigste og elskværdigste Kunstnere i Rom.“ At den „nazarenske“ retning⁷⁶ havde Rørbyes sympati undrer man sig over i betragtning af hans nøgterne gemyt. I Villa Massimo skattede han Overbecks fresker efter Tassos „Befriede Jerusalem“⁷⁷. Den lybske malerromantiker var „en overmaade elskværdig Mand; hvilken Forskel, da jeg fra ham siden gik at bese Camuccinis (Vincenzo C., 1771—1844) mange og pragtfulde Studier. Hvert Maleri havde næsten eet for sig, og Custoden undlod ikke at hæve alt til Skyerne . . .“ (dagbogen 28-6-37). Overbecks skitse til „Kunstens Genfødsel i Middelalderen“⁷⁸ opvejer Camuccinis samtlige billeder! Kartonerne til Cornelius' „Dommedag“ (i Münchens Ludwigskirche) kalder R. „et ypperligt Arbejde i enhver Henseende“.

Under det sidste ophold i Subiaco i oktober 1836 paadrog Rørbye sig en forkølelse, der medførte kuldegysninger og hyppige opkastninger. I flere maaneder var han forpint af fjerdedagsfeberen, som han bekæmpede med kinin; men indimellem malte han dog, sang 2. bas (Bindesbøll var 1. bas, Marstrand 2. tenor) i kunstnerkoret i Colosseum en maaneskinsnat, kogte julegrøden hos Const. Hansen⁷⁹ (medaillør Krohn var underkok), og spillede op til dans nytaarsaften i Osteria Fiano. Han var med i Ponte Molle-løjerne og blev paany dekoreret med Bajoccoordenen. Ved Cervarafesten var han klædt som græker, og „vakte Begejstring ved sin Elegants“. Han hørte operaer af Rossini og lyttede til nonne-sangen i Trinita de'Monti. Den 31. marts fejrede danskerne Akademiets stiftelsesdag, „Aarsagen til vort Ophold i Rom“. Rørbye var et betaget vidne til de store kirkehøjtidere, ikke mindst den prægtige Corpus Domini-procession paa Peterspladsen, hvor Rafaels tæpper var udhængt som ramme omkring det maleriske skue. I sommerheden længtes han bort fra Roms sciroccoluft og drog over albanerbjergenes skovklædte højder til blomsterfesten i Genzano. Sicilien maatte han opgive denne gang paa grund af koleraen, der afskar forbindelsen med Syditalien.

Tung om hjertet sagde han level til vennerne og de syv højes

stad, „men forglemte ikke, for engang at besøge Rom igen, at drikke en god Slurk af Fontana Trevi.“ I vetturinens karet kørte han med klingende bjælder over Ponte Molle d. 2. juli 1937. Rejsen nordpaa gik over Viterbo, Orvieto, Siena, Firenze, Bologna, Padova til Venezia. Her overværede han gondol-corsoen paa Canale della Giudecca. „Pyntede Herrer og Damer opfyldte Baadene (over 100), der for Venetianerne er, hvad Vogne er for Rommerne.“⁸⁰

I Vicenza besøgte han maleren Bendz' grav⁸¹. En sort stok med aastallet 1832 angav den tidligt henfarne vens hvilested. I nedslaaet stemning agede Rørbye videre til Verona og nærmede sig skille-væggen mellem Syd og Nord.

Omsider skiltes han fra det rige, der har næret saa mangan skønhedstørstende nordbo ved sin frodige barm. „I Italien“, skriver maleren vemodigt i sin journal, „lever Kunsten i Livet og Naturen; i Norden er den en fremmed Plante, man mere betragter som Luxus, og som derfor mere af Forfængelighed end Kærlighed plejes. Hvor lykkelig kan en Kunstner ikke føle sig her, da alt dog synes som blot skabt for ham, og aldrig kan han vel sige, at han her ønsker at være andet end Kunstner.“

Hinsides alperne afbrød han rejsen i München, hvis brede, fornemme gader og herlige kunstsamlinger danner en mærkelig modsætning til indbyggernes smaaborgerlige ølpimperier. Rørbye ærgrede sig over byens „slette Klima; det regnede og blæste stærkt“ med isnende vind. „Ved saadant Vejr mærker man først ret det uhyggelige i den nyanlagte Del af Byen med sine urimelig brede Gader og uhyre Pladser, blot passende for en Stad med Millioner af Mennesker“ (dagb. 14/9). München havde dengang c. 80.000 indbyggere. Han svingede ølkruset i „Zum grünen Baum“ ved Isaren, spaserede i „Englischer Garten“ og aflagde slottet Nymfenburg en visit. Dette henrivende lille Versailles gjorde imidlertid ringe indtryk paa ham. „Stor Fornøjelse har man ikke af sine Udflugter fra München, hvor alt er saa nøgent.“

Man skulde tro, ræsonnerer maleren, at livet i München havde et mere „æstetisk Sving“ end andetsteds i Tyskland. Tværtimod. „Man tænker og taler blot om at drikke sit Øl, og hvor dette er bedst at have. Folkets hele Udseende synes endog at have antaget et Ølpræg . . . Modsæt denne liden Sans for Kunst staar Kongen, der med sin blotte Vilje har frembragt alle de Kunstskatte, der nu pryder München, og villige og dygtige Kunstnere har her ikke været Mangel paa; der er blevne som nyskabte ved Virksomheden.“ Rørbye stu-

derede flittigt den „moderne“ by; i det Gamle Pinakothek roser han maaden, „hvorpaa Malerierne efter de forskellige Skoler er ophængte“ Den Boisserée'ske samling⁸², der førhen var i Schleisheim, er nu anbragt i Pinakotheket. Den samme Ordning som i museet genfinder han i hertugen af Leuchtenbergs⁸³ kollektion. Efter gallerivandringen fik han et anfald af sin gamle „romerske Feber“ (malaria) og maatte gaa tilsengs. Den følgende dag (11. sept.) „glædede jeg mig saare i Glyptotheket, hvor især de æginetiske Statuer⁸⁴ spiller en Hovedrolle; man maa beundre kong Ludvigs Iver og Held med i saa kort Tid at have kunnet samle saa meget og saa smukke Antiker, som dem man i de smagfulde Lokaler ser opstillede. Saavel Glyptotheket som Pinakotheket er bygget af Klenze⁸⁵. Det første behager mig mest.“ Rørbye aflægger Glyptotheket et nyt besøg for at betragte Cornelius⁸⁶ homeriske og mytologiske loftsmalerier, der „vrimler paa smukke Ideer“. Opfattelsen er „grandios“, men man „maa desværre beklage, at han saa meget staar tilbage at ønske hvad Udførelsen angaar.“ Det samme gjaldt malerens hovedværk, Dommedagsbilledet i Ludvigskirken⁸⁷. „Cornelius skal betale slet og derfor have de middelmaadigste af de unge kunstnere til Hjælp.“⁸⁸ „Professor Schnorr⁸⁹ kartoner til den nye Residens, som jeg ogsaa idag (11. sept.) saa, viste mig i ham en Kunstner af første Rang; saare smuk er hans Tegning og Komposition. Det er Scener af Frederik Barbarossas Liv.“ Om Residensens udsmykning skriver han: „Helt andet er dette at se end vort paa kalkede Vægge saa rige Slot hjemme⁹⁰. Alle have de dér arbejdet i Fresko, enkaustisk eller ved Billedhuggerarbejder og ganske dejlige Ting er fremkomne . . . Cornelius, Schnorr, Kaulbach, Schwanthaler osv. har kappedes med hinanden om at frembringe de smukkeste historiske og mytologiske Kompositioner.“ Cornelius' bekendte elev, historiemaleren Wilhelm v. Kaulbach (1805-74) havde „alt med sit Maleri „Die Hunnenschlacht“ gjort sig udødelig; og Jerusalems Forstyrrelse, hvorpaa han nu arbejder, lover end mere“ (dagb. 9/9).

Rørbye gæstede Schnorr v. Carolsfeld, „en saare vakker Mand“, og billedhuggeren, professor Ludwig Schwanthaler (1802-48), der som kunstner og menneske behagede ham i lige høj grad. „Hans colossale Fyrstestatuer, bestemte for Paradesalen i den nye Residens, er mesterlige, og støbte i Bronze og lueforyldte, om Bestemmelsen er, maa de komme til at gøre en mageløs Effekt.“ i Schwanthalers „Allerhelligste“ – et lidet kammer, fuldt af middelalderlige sager – drak de Roms skaal i øl. Tegneren Bonaventura Genelli (1798-1868)

har „et udmærket Talent som Komponist; hans sager synes ganske i samme Aand som hvad Carstens⁹¹ engang leverede.“ Den største oplevelse for Rørbye som Hellas- og Italiensfarer blev mødet med maleren Karl Rottmann (1797–1850), som han havde truffet i Patras. „Han er dog egentlig Mesteren for alle Landskabsmalere her . . . Hans Studier⁹² var opfattede med sjældnen Aand og saare skønne i Tegningen.“ Nu ser han „ret hvor højt Grækenland staar over Italien, hvad det gratiøse i Bjærglinierne og Formen betræffer.“

München var i hine aartier en vigtig station paa vejen mellem Nord og Syd. Bayerns djærve og kunstelskende monark omgav sig med malere, arkitekter og billedhuggere. Thorvaldsen restaurerede gavlfignurterne fra Aiginatemplet og mejslede Adonis til kongen. Adskillige nordboer bosatte sig for kortere eller længere tid i Isarstaden paa den barske højslette, saaledes Wilh. Bendz, Chr. Morgenstern, Louis Gurlitt (som Rørbye var sammen med et par gange), Jørgen Sonne, C. A. Schleisner, F. C. Kiærshou, samt de nedennævnte malere.

I München genfandt Rørbye F. C. Petzholdt, med hvem han besøgte dyrmaleren Chr. Holm⁹³, der boede ude i forstaden Schwabing. „Vi traf dem i Haven ved et af Byens Værtshuse, hvor alle i Anledning af en „Kirchenwoche“ tyede hen at drikke Øl. Holms synes fornøjede og lykkelige, deres lille Pige er det smukkeste Barn, jeg har set“ (dagb. 11. sept.). Hos den lille kunstnerfamilie mødte han ogsaa slag- og genremaleren Niels Simonsen (1807–85), som nylig havde ægtet en dansk pige i München⁹⁴. Det andet danske malerhjem, Rørbye besøgte, var Frederik Ludvig Storch's (1805–83). „Hans nettes Kones⁹⁵ Opmærksomhed kunde jeg ikke noksom være indtagen af; det var mig, som havde jeg alt kendt hende lang Tid og behøvede da ikke mere at genere mig. . . . Paa ægte dansk Vis blev jeg dér beværtet.“ Som vidne til denne kunstneridyl skriver han: „Gid mit Forhold engang blev lignende“ – og han tilføjer pessimistisk „jeg tvivler om, at min Lod bliver saaledes . . . Alt skal indrettes galantere hjemme, og en ung Kunstner har ikke meget.“ Den 26. september blev han buden til afskedsmiddag hos Simonsens, i hvis „overdrevne Høflighed“ han sporer „nogen Mangel paa Dannelse“.

Om hjemrejsens slutfase er lidet at berette. Rørbye var i Nürnberg, hvorfra han kørte i jernbane til Fürth, for at bivaane kirke-messen. Han gæstede Wien og Prag og mødte J. C. Dahl⁹⁶ i Dresden, hvor Franz Hanfstaengls⁹⁷ litografiske atelier i Zwinger-galleriet tiltrak kunstnerens opmærksomhed. Videre nordpaa. „Berlin“, erklærer

han, er mig imidlertid ikke saa ubehagelig som jeg havde forestillet mig, og den saa meget omtalte Stivhed ser jeg intet til.“ Vel trættes han af „de uhyre lange Gader“ i det moderne Berlin, men i den gamle bydel ved Spreekanalerne mangler det ikke paa kønne huse. I billedhuggeren Christian Rauch's (1777-1857) atelier saa han „et Par meget smukke Fyrstestatuer, bestemte til Posen⁹⁸, hvor de skal opstilles i et Kapel, først dog skal de støbes i Bronze.“ Valhallafigurerne⁹⁹ er „meget smukt udførte“.

Fra Kiel indskibede Rørbye sig til København „og takkede Gud at han saaledes førte mig frelst til de Kæres Bolig.“ Om formiddagen den 20. november 1837 laa damperen ved Københavns red, „og Solen brød den tidlige tykke taage. Godt var Varslet, gid jeg turde tro derpaa.“

Den store rejse var afsluttet.

BRYLLUPSREJSEN 1839—41

Den 29. august 1839 giftede Rørbye sig med sin kære Rose Frederikke, datter af toldskriver, senere justitsraad C. F. Schiøtt¹⁰⁰. Bryllupsfærden gjaldt Italien, kunstens forjættede land og maalet for nordboens evige sydlængsel.

Brudeparret sejlede med damperen til Kiel og fortsatte i diligenzen til Hamborg, hvor det indlogerede sig i hotel „König von Preussen“. „Rose er alt hvad jeg kan ønske mig af Venlighed“, skriver han i dagbogen, „og Tiden tilbringer vi yderst behageligt sammen, delt mellem smaa Spadsereture og venlige Samtaler, hvori hun udfolder sin hele elskværdige Karakter. Aldrig havde jeg vel kunnet truffen noget bedre Valg.“ Men han tilføjer med et suk: „Havde jeg nu blot min Sundhed, da vilde jeg synes mig ganske lykkelig.“ Det gamle maveonde med hyppige feberanfald bragte ham i „slet Humeur“.

I Altona besøgte han kunstfællen Louis Gurlitt, der netop havde mistet sin første hustru¹⁰¹. „Kun svagt kan han . . . bekæmpe sin store Sorg.“

Sejladsen opad Elben til Magdeburg var kedsommelig. „Som oftest er Landet flak og har kun liden Interesse.“ Til gengæld nød Rørbye synet af Magdeburgs prægtige domkirke og „de mange interessante Huse fra Middelalderen.“ Over Halle gik det videre pr. vogn via Bayreuth til Nürnberg, hvor kobberstikker Petersen¹⁰² var en trofast cicerone. I gæstgiveriet „Zum Vogel Strauss“ opfriskede maleren

gode minder fra sidste rejse. Smukke ture i omegnen og berigende byvandring. I Sebalduskirken lader „Peter Vischers herlige Arbejde (Sebaldusgraven) . . . Kunstneren dvæle med Behag.“¹⁰³

Den 16. september rullede de nygifte med „Eilwagen“ gennem Augsburg til München. Mens fru Rose strax følte sig hjemme i byen med de brede gader og store paladser i Klenzes og Gärtners ny-renais-sancestil, foretrak Rørbye Nürnberg „for alle Byer i Tyskland“. Var det ikke for kunstsamlingernes og malervennernes skyld, havde han næppe gjort holdt i kong Ludwigs stad.

Efter fromessen i Klenzes ny-byzantinske Allerheiligen Hofkirche¹⁰⁴, der forekom Rørbye for frisk og blændende, besøgte han Karl Rottmanns atelier¹⁰⁵. Denne var ifærd med at udføre sin store cyclus af prospekter fra Grækenland, bestemt til Hofgartens arkader, men af klimatiske grunde anbragt i det Nye Pinakothek. Billederne blev malt paa cementtavler i en slags enkaustisk teknik. Rørbye udtrykker sin begejstring for disse malerier: „Hvad nu er fuldendt (5 kompositioner af de planlagte 20) er ganske mesterligt og hjemler Rottmann pladsen som den største nulevende landskabsmaler; aldrig kan jeg tænke mig de græske Egne sandere og grandiosere gengivne.“¹⁰⁶

Rørbye benyttede lejligheden til at hilse paa den berømte historiemaler Peter v. Cornelius, der arbejdede paa sit mægtige dommedagsbillede i Ludvigskirken¹⁰⁷. Den danske maler kritiserer med rette farvernes haardhed, men roser komposition og tegning. Det hele er af „imposant Virkning“. Desværre overlod Cornelius hovedparten af udførelsen til sine ikke altid lige fremragende elever.¹⁰⁸

I billedhuggeren Stiglmayers (1791–1844) værksted stod Thorvaldsens rytterstatue af kurfyrst Maximilian færdigstøbt i bronze. Opstillingen og afsløringen af monumentet var bestemt til den 12. oktober, men Rørbye maatte give afkald paa at bivaane denne festlige begivenhed. Han gjorde ogsaa maleren Heinrich Hess' bekendtskab, „en særdeles vakker og forekommende Mand“¹⁰⁹, der saavel har portrætteret Thorvaldsen som den skønne marchesa Florenzi i romerske omgivelser. Rørbye forsømte ikke lejligheden til paany at opsøge sine landsmænd i deres Münchener hjem: den førnævnte dyrmaler Chr. Holm, Niels Simonsen og den noget sødladne historiemaler F. L. Storch¹¹⁰.

Den 26. september brød ægteparret Rørbye op fra Bayerns hovedstad. Ruten sydpaa gik over Holzkirchen og Tegernsee, gennem den smukke Inndal til Innsbruck, hvor man logerede i „Den gyldne Ørn“. „Ved Stubs“, skriver maleren i sin dagbog, „gaar man ind i

det østrigske. I stedet for som ellers straks at blive visiterede behøvede vi her ikke engang at lade Kufferterne tage af Vognen, noget der endnu aldrig paa mine Rejser er hændet mig.“ Fra Bozen til Verona fulgtes de med maleren Stieler¹¹¹ fra München, kendt for sit „Skønhedsgalleri“ i Residensmuseet. Endelig havde de Alpekæden i ryggen og Italiens vidunderrige laa for deres fødder.

Som enhver kunstner og æstet elskede Rørbye dette land med sine prægtige stæder og kunstskatte, sin yppige natur og sit maleriske folkeliv. Rejsemaalet var naturligvis den Evige Stad. Men hvilken vandrer undlader at dvæle i de berømmelige byer undervejs – Bologna, Firenze, Spoleto? Alt som han nærmer sig Urbs, slaar pulsen heftigere. I dobbelt forstand sidder febereren ham i blodet, den „romerske feber“. Vetturinen skifter heste i La Storta – og se! – den 16. oktober ruller det unge par over Ponte Molle ned ad via Flaminia og ind gennem Porta del Popolo.

De første romerdage gik med at søge logis; omsider bestemte man sig for en møbleret lejlighed i via Porta Pinciana 43. To store opholdsstuer, et lille atelier og køkken. Maanedsløjen var 12 scudi. Paa piazza Navona, hvor der var marked, købte Rørbyes et hjørneskab og en kommode, samt „The- og Kaffetøj“. I Ghettoen gik man paa jagt efter et gulvtæppe. Efterhaanden som vinteren nærmede sig, blev en kakkellovn nødvendig. Hermed var boligproblemet løst og maleren kunde vise sin unge hustru Roms fornemste sværdigheder. Ægteparret promenerede i Villa Borghese, „hvor en stor Mængde Folk tilvogns, tilhest og tilfods trak frem og tilbage for at se og for at ses. Men denne Parade morede ikke Rose meget.“ Til gengæld nød de i fællesskab stemningen ved Colosseum, paa Forum, under Tassos eg, i Trastevere og i Peterskirkens vældige rum. Et yndet maal var Villa Doria Pamfili bag Gianicolo, „hvor vi tilbragte et Par behagelige Timer ved Solnedgang; det hører til Herlighederne i Rom at kunne spadsere i den dejlige Have og Pinieskov ved denne Villa og mod Aften at se ud over Campagnen og de dejligt belyste Albanerbjerger.“

En novemberdag oplevede fru Rørbye for første gang synet af den Hellige Fader¹¹² i kirken S. Carlo al Corso. „Rose saa ham blive baaren omkring i Triumf, men syntes ikke synderlig indtagen for disse Ceremonier.“ Samme aften var Rørbyes i Fiano's marionetteater, „hvorhen Rose imidlertid ikke saa snart igen gaar, da hun meget skammede sig over at befinde sig i saa blandte Selskab.“ Sligt var man ikke vant til i københavnske borgerkreser omkring 1840.

Ellers gik aftenne i selskab med venner og „Bekjendtere“. Man mødtes i „Falcone“ eller hos Lepri i via Condotti. En sjælden gang drak man muskateller hos „spanieren“ paa Ripa Grande. Men helst blev Rørbyes hjemme og lod de andre more sig. Undertiden fik de besøg af danske kunstnere: Roed, Marstrand, Sonne, Kückler, Ernst Meyer og Adam Müller. Rørbye var ikke blid i dommen over sine landsmænd. En dag havde han arbejdet flittigt „med Lyst og i godt Lune; da indfandt Roed (maleren Jørgen Roed, 1808–88)¹¹³ sig med sin Malerkasse for at male efter Roses Haar, og dette paa en Tid, der ganske forstyrrede vor Spisetid.“ Roed hørte ikke til „den Slags Kunstnere, der hurtigt kan opfatte noget.“ Til Rørbyes store ærgrelse blev han siddende med hatten paa. „Jeg yndede ikke denne søde og karakterløse Person, mindst ønskede jeg derfor, at Rose skulde være Model for ham.“ Rørbye forholdt sig tavs, „en uundgaaelig Følge af min Misfornøjelse.“¹¹⁴ Med Marstrand er han „stedse paa det samme Punkt, og ønsker heller ikke nogensinde, at han skal søge mere Fortrolighed, da han aldrig vil blive af mine Folk.“ Paa Mariæ Bebudelsedag var han dog „imod Sædvane meget ordentlig i sit Væsen.“ Maleren Adam Müller¹¹⁵, der var ifærd med at anlægge en altertavle¹¹⁶, var en hyppig gæst i det rørbyeske romerhjem. Ægteparrets daglige omgangsfæller var historiemaleren Heinrich Eddelien¹¹⁷ og hans unge hustru, der boede paa piazza Barberini (senere flyttede de til via Margutta 4)¹¹⁸. Han var tyskfødt, men havde faaet dansk indfødsret og opholdt sig i Rom som Akademiets stipendiat. Müller og Eddelien var samtidigt blevet tilkendt den store guldmedaille og havde konkurreret til stipendiet, som var tilfaldet Eddelien¹¹⁹. Iøvrigt undgik Rørbye helst sine landsmænd, hvis intriger og sladder irriterede ham. „Hvad Under, at jeg ønsker mig langt fra deres Nærhed for blot at kunne leve i Ro.“ Undtagne herfra var Albert Kückler og Jørgen Sonne. „Disse to danske er mig ogsaa af de herværende de kæreste.“ Desuden var den unge, lovende billedhugger Jens Adolf Jerichau¹²⁰, elev af Thorvaldsen og J. M. Wagner, familiens „troe Husfælle“.

Afsvenskere omgikkes Rørbyes maleren oberst O. J. Södermark (1790–1848), billedhuggerne K. G. Qvarnström (1810–67) og Bengt Fogelberg (1786–1854), samt ægyptologen kaptajn Cronstrand, der netop havde afsluttet sin store orientrejse¹²¹. De tyske romere havde altid haft Rørbyes hjerte: tyroleren Joseph Anton Koch (d. 1839), „Rafael-sværmeren“ Johannes Riepenhausen, samt kunstens og litteraturens beskytter August Kestner¹²² og den førnævnte bayerske billedhugger Johann Martin Wagner, Villa Maltas¹²³ „Cerberus“, med det bistr

bulldogfjæs¹²⁴. Den 29. december 1839 fejrede den gamle landskabsmaler Joh. Chr. Reinhart 50 aars romerjubilæum. Under stor deltagelse, ogsaa af danske kunstnere, hylledes den elskelige olding ved et muntert samvær med vin, sange og hædersgubbens portræt i transparent, komponeret af Riepenhausen, med landskabsbaggrund af Düsseldorf-professoren J. W. Schirmer¹²⁵.

Julegildet mislykkedes, da den danske kunstnerkoloni som sædvanlig ikke kunde blive enig om lokalet. I stedet gik Rørbye og hans hustru i kirken S. Luigi de'Francesi, der var „smukt oplyst . . . og en god Orgelspiller . . . præluderede imedens Folket knælede til Bøn.“ Efter et beskedent aftensmaaltid hos Lepri overværede de midnatsmessen i Santa Maria Maggiore.

Ved juletid indløb meddelelsen om Frederik VI's død. Samtlige danske Rom-stipendiater undertegnede en lykønskingsadresse til Akademiets hidtidige præses, den nuværende Christian VIII. Overdragelsen af det højtidelige dokument betroedes Thorvaldsen. Den nye konges fraskilte gemalinde prinsesse Charlotte Frederikke (d. 13/7 1840), skammede sig ikke ved at „ytte sin Glæde i lydelige Ord,“ bemærker Rørbye forarget. Dødsbudskabet blev overbragt af hendes kavalier, senere¹²⁶ kammerherre og oberst à la suite Fritz Paulsen¹²⁷. Siden malerens første romerophold var Paulsen blevet mere nærsynet, næsten blind, og ægtefællen særdeles forladet, hvorved det „nette“ ved hendes person var gaaet tabt. „Inden føje Tid vil hun have samme Ydre som alle andre romerske Matroner.“ Oberstløjtnantens syn var saa daarligt, at „da han vilde hilse paa Rose, som han havde hørt tale i det ene hjørne af Stuen, nærmede han sig did med sin Tiltale uden at . . . bemærke, at hun imidlertid havde forandret sin Plads; jeg maatte altsaa komme ham til Hjælp.“

Naar Rørbye ikke var plaget af sit svage helbred, malte han i atelieret, mest ældre motiver fra den første rejse – Amalfi, den græske skomager – eller han tegnede romerske figurer: den smukke albanerinde, pifferaro'en, munken ved S. Carlino alle Quattro Fontane, guitarspilleren osv. Han arbejdede længe med sine lærreder; snart pillede han ved luften, snart rettede han paa staffagen. Imens puslede fru Rose omkring ham, vaskede og strøg hans linned, kogte maden i det lille køkken; en gang imellem vankede der risengrød og pandekager, eller bagte grisehaler, Rørbyes livretter. Det kære væsen holdt ham med selskab og jog hans mismod paa flugt.

Turene i byens omegn afbrød dagliglivets ensformighed: fuglejagt i Campagnen, udflugt med de danske kunstnerkammerater til

Frascati, Albano og Nemisøen, hvor Roses geburtsdag fejredes. Sammen med digteren Fr. Paludan-Müller¹²⁸, der ogsaa var paa bryllupsrejse, foretog Rørbyes i slutningen af april 1840 en ekskursiøn til Tivoli og Hadrians Villa. Om dette ejendommelige par skriver Rørbye: „Et underligt Misforhold synes iøvrigt at finde Sted imellem disse Ægtefolk, da hun snarere . . . kunde være hans Moder, og i hendes Ytringer ligger ogsaa altid noget der tyder paa, at han vist ikke er den styrende, hvad deres huslige Liv angaar.“¹²⁹ Efter tilbagekomsten til Rom tog man afsked med den „nette Familie“ i trattoria Lepri. De to ægtepar havde glæde af hinandens selskab, de harmonerede, „noget man ikke kan sige om de andre herværende danske.“

Paasken kom med prægtige ceremonier, illumination af Peterskirken og overdaadigt fyrværkeri. Foraaret lokkede maleren ud i det fri. Han fik uro i blodet, maatte sydpaa til Sicilien, og en majdag 1840 pakkede Rørbyes deres kufferter og rullede ud af porta S. Giovanni med Neapel som maal. Malerierne havde han overdraget Kùchler til hjemsendelse¹³⁰. Der var ialt 6 personer i cabrioletten – en romersk kurér, en præst, en doktor, en ung franskmand og de to danske.

„De Pontinske Sumpe overtraf Roses Forventning i Skønhed. Undervejs fik vi et interessant Syn at se; en stor Flok Bøfler blev af Folk i Baade svømmende drevet ned ad Canalen¹³¹; de saa ud som Havuhyrer, som de saaledes væltede sig frem.“¹³² I Neapel mødte de Jørgen Sonne, Constantin Hansen, Købke, dekorationsmaler Hilker og marinemaleren Thøming¹³³. Sammen med landsmændene nød de synet af kirken S. Francesco e Paolos illumination i anledning af kongens navnedag (Ferdinand II af begge Sicilier)¹³⁴.

Campania Felix havde Rørbye i kær erindring fra sin første Italiensfærd; han besøgte med sin hustru de gamle steder, spaserede en aarle morgen „ad den smukke Vej, der fører gennem Markerne og Vignerne“ til Pompeji, og tilbragte nogle dage paa Capri, hvor han malte studien af pergolaen (fortegn. nr. 67).

Med dampskibet „Maria Christina“ sejlede Rørbyes d. 25. juni 1840 fra Napoli til Palermo. Hans drøm om at faa Sicilien at se gik saaledes i opfyldelse. Trods hede, utøj og legemlig svækkelse med hyppige feberanfald, tegnede og malte han bravt, i S. Giovanni degli Eremiti, i Capucinernes makabre gravkælder og i klostret Santa Maria di Gesù, hvorfra man har en herlig udsigt over byen med Monte Pellegrino i baggrunden. Langs vejen voxer kaktus og aloë, solens „mageløse Glans“ og farverne i naturen gør, at han ret føler sig i Syden. I Monreale har han „nok Lyst til at male, men Stedet

tilbyder intet godt Værtshus, naar jeg vilde bringe Rose med.“ Temp-
lerne i Girgenti og det klassiske landskab ved havet blev Siciliens-
rejsens største oplevelse¹³⁵. Han befinder sig vel, spiser is, meloner og
mandler, køber antike mønter og arbejder fra solens opgang. Han
maler ved Juno Lacinias og Dioskurenes doriske helligdomme, for-
eviger en fløjtespillende hyrde og tilegner sig naturens vilde og øde
skønhed, øjner den samme linieflugt og rumdybde, han erindrer fra
Kochs og Rottmanns heroiske landskaber.

Opholdet paa Sicilien blev frugtbart for kunstneren. I begyndelsen
af oktober var man atter i Neapel, og en maaned senere sad Rørbyes
i deres romerske lejlighed i Via Porta Pinciana. „Hvad der mangler
os her“, skriver fru Rose i et brev til Moderen (dat. Rom. 14/11
1840), „er et Arbejdsværelse til Rørbye; han løber derom fra Herodes
til Pilatus, men Gud véd om det lykkes ham at finde eet, eller om
han igen i Vinter maa tage til Takke med at arbejde i det lille Hul,
han hjalp sig med ifjor. Det skulde dog gøre mig ondt for ham –
skønt, faar han Arbejds-Studier ude af Huset, vil jeg savne ham
uhyre. Vi er nu saa vante til at være sammen fra Morgen til Aften,
at det vilde være mig besynderligt at undvære ham.“ Senere lykkedes
det Rørbye at laane arkitekt N. S. Nebelongs atelier (se malerifortegn.
nr. 91). Efter maaneders omflakken nød fru Rose det stille liv i Rom.
Rejselivets spænding og uro huede hende ikke. De lange aftner „strik-
kede“ hun kniplinger og syede en pude til moderen. Hun længtes
efter Mine, Trine, Caroline, Pauline og alle de kære i den hjemme-
vante lilleverden med dens hyggelige smaasnak. Tænk, at den yndige
jomfru Raffenberg har forlovet sig med „vor grimme, uelskværdige,
langnæsedede Lærer Grønberg,“ – oven i købet enkemand og fader til
tre voxne børn! Justitsraadinde Schjøtt kan ikke dølge sin harme. –
En forestaaende glædelig familiebegivenhed gjorde, at Rose maatte
forholde sig i ro. Den 30. november forløstes hun med en lille pige¹³⁶,
der blev opkaldt efter Rørbyes tidligt afdøde søster Athalia¹³⁷. Hele
huset var i opstandelse, værtinden græd og madam Eddelien, der
havde vaaget ved den vordende moders leje de sidste nætter, var de
bekymrede forældre til trøst og opmuntring. De uvante forhold med
barneskrig og faderlige pligter forstyrrede i begyndelsen den nervøse
Rørbye, der snarere følte sig som „Tjener end som Maler“. Men
snart vænnede han sig til det lille væsen, legede med det, gik ture,
gjorde huslige indkøb og arbejdede. Juleaften¹³⁸ kom, med risengrød
og kager. Han forærede sin Rose silkestrømper og to par handsker;
selv fik han „nogle smukke Blade efter Overbeck.“¹³⁹

En ny gæst i det rorbyeske kunstnerhjem var H. C. Andersen¹⁴⁰. En eftermiddag kom digteren med et brev fra Henriette Wulff, som han læste højt. Man drak kaffe og „et Par Timer gik saaledes ret muntert; thi omendskønt Fyren er lidt underlig er han dog tillige morsom at tale med, og hans Godmodighed lader én glemme hans vel stærke Forfængelighed.“¹⁴¹ Det øste ned den dag, og da Andersen var gaaet, læste Rørbye i eventyrbogen, han havde foræret dem. Han fandt dog meget i fortællingerne „stridende imod det Formaal en Skribent, der vil skrive for Børn, bør have for Øje. Herfra gør imidlertid den Lille Havfrue og Rejsekammeraten en smuk Undertagelse.“

Palmesøndag kørte maleren i omnibus til messe i San Paolo fuori le Mura, der var under genopførelse efter branden 1823¹⁴². Ved paaskehøjtiden i Peterskirken mødte Rørbyes flere bekendte, deriblandt genremaleren Ernst Meyer¹⁴³, med hvem vi i Kirken oplevede et højt sørgeligt Bevis paa hans Afkræftelse. En Munk kom i Trængslen til at støde til ham, og han faldt strax omkuld og var ikke istand til at rejse sig uden Hjælp, saa svag er han; og det sørgelige er, at han selv skal tilstaa, at det er Følgerne af et tidligere uordentligt Liv. Rose har en usigelig Skræk og Afsky for ham, jeg ynker ham . . . , thi mange har vist levet lige saa slemt og gaar dog fri for en saa skrækkelig Straf.“¹⁴⁴

Rørbye brugte de sidste maaneder i Rom til at male efter tegninger og skitser, gøre studier i det fri¹⁴⁵, samt besøge samlinger, udstillinger og atelierer. Ind imellem holdt han rast i en venlig café¹⁴⁶. En tidlig foraarsdag nød han „den herlige Udsigt over Campagnen til de smukt oplyste Bjerge. Øjeblikket var meget gunstigt. Sneen i Sabiner Bjergene gjorde en ypperlig Effekt, og Vandledningerne, der strækker sig hen ad Sletten og forsvinder i det Fjerne, kan jeg aldrig betragte uden med den inderligste Glæde. Hvor gerne var jeg vandret videre; Ruinerne af Roma vecchia indbød mig saa lokkende til ogsaa at dvæle i deres Nærhed.“

Da pinsen kom, slog afskedens time¹⁴⁷. „Lidet glædelige“ noterer han i journalen, „er de Tanker, der beskæftiger mig . . . thi højt nødig forlader jeg det kære Italien. Give Gud, at mine mørke Anelser for Fremtiden ikke maa gaa i Opfyldelse.“

Den 1. juni 1841 sagde ægteparret det sidste farvel til den Evige Stad, hvor saa mange gode venner skiltes fra det for stedse¹⁴⁸. Man havde akkorderet med en vetturin, der formedelst 100 scudi skulde befordre den lille familie gennem Norditalien til Schweiz. Turen for-

løb nogenlunde behageligt, bortset fra, at kusken viste sig at være en snyder og dyrplager. Rejseselskabet var fordelt i en wienvogn og en landauer, der begge havde kendt bedre dage. Vejene var slette og farlige. I Apenninerne fik man extra oxeforspand, men alligevel blev landaueren, hvori Rørbyes havde pladser, siddende i moradset. Køreturen over Parma og Piacenza til Milano og videre til den schweiziske grænse ved Domodossola var saare interessant, skønt Posletten med sit frugtbare land i længden virkede ensformig. Desværre blev rejsen dyrere end beregnet, vetturinen holdt ikke aftalen, og passagererne maatte bøde for hans upaalidelighed. En kværulerende dame, madam Tanner, nægtede pure at betale extra for hotelophold, idet hun ganske rigtigt paastod, at denne udgift var indbefattet i akkorden. Med postillon og firspand gik det afsted gennem frodige dale og ad maleriske bjergveje over Martigny ned til Vevey ved Genfersøen. „Om Eftermiddagen gik jeg lidt omkring at se den yndigt beliggende By Vevey; jeg har blot det at udsætte, at Folkene er blevet fordærvet med hyppige Besøg af Englændere, der bortødsler Penge og derved gør, at alle der ikke opfører sig paa samme Maade, anses med mindre gode Øjne.“¹⁴⁹

I Vevey skiltes halvdelen af selskabet. Rørbyes og den besværlige mad. Tanner steg om i wienvognen, og landaueren fortsatte med fem passagerer ad Savoyen til. I Luzern travede R. „om Morgenen i øsende Regn ud at se Monumentet over de faldne Schweizere . . . Det er efter min Mening et af Thorvaldsens smukkeste Arbejder, og ypperligt udført her i det store; hele Anlægget i Klippen, hvori Løven er indhuggen, er anlagt med Smag.“¹⁵⁰ Uden for Luzern blomstrede kirsebærtræerne langs vejen. Uheldigvis var kusken fuld og havde nær kørt de rejsende i afgrunden. Man maatte skifte køretøj og fortsatte uden yderligere forsinkelser til Basel. I Strassburg har „de nyere Bygninger et tysk Anstrøg“, men „Livet . . . er meget fransk og i Butikerne ser man tydelig Paris' Indflydelse.“ Hurtigdamperen „Aigles“ bragte dem ad Rhinen til Mannheim. Videre agede de gennem det hannoveranske til Hamborg, hvor gode venner ved tærsklen til fædrelandet bød dem velkomne. Fru Rose købte lampe, service, køkkengrejer og gardiner til det fremtidige hjem i København. Den 27. juli gik trekløveret ombord i „Frederik VI“, der bragte det fra Travemünde til Danmarks hovedstad¹⁵¹. Paa toldboden tog alle kære imod de hjemvendte. Især var lille Athalie genstand for beundring og nysgerrige blikke. Atter stod Rørbye i de gamle stuer i Amaliegade¹⁵².

„Savnet af Italiens klare Himmel føler man . . . strax. Give den gode Gud, at dette Savn maa blive formildet ved et tilfreds Liv iblandt Venner og Familie. Gid at min Fremtid her maa blive lysere end min Ængstelse siger mig.“

Rørbye gensaa aldrig sit elskede Italien. Kun ni aars samliv forundtes ham med den gode og kærlige hustru. Han døde paa sin bryllupsdag den 29. august 1848¹⁵³. En lang vandring var tilendebragt i et kort spand af tid.

Du viste os i Kunstens Dragt en Himmel,
Ei Solens Hjem, men Himlen paa vor Jord,
Det rige Syden med sin Blomstervimmel
Med al den Skjønhed, som har ingen Ord.

Fra Grækenland, fra Hellespontens Strande
Du bragte Skatte til Dit Norden hjem,
Og Musen sætter Lauren om Din Pande,
Naar Taarekilden vælder stille frem.

*H. C. Andersen.*¹⁵⁴

NOTER, CITATER OG HENVISNINGER TIL DAGBØGERNE:

(Ved dagbogsuddragene i teksten er stavemaaden normaliseret; i note-citaterne har forf. derimod holdt sig til Rørbyes egen bogstavering).

¹ Maleren Martinus Rørbyes Rejsedagbog 1830, ved Georg Nygaard. Udgivet af Kunstforeningen i København 1930. – ² Rejsedagbogen for aarene 1834–37 (Kgl. Bibl., Ny kgl. Smlg. 4° 2923) er indført i et lille oktavbind, „Skriv-Calendar eller daglig Lommebog for Aaret 1834. Af C. F. R. Olufsen, Prof. extraord. astron. Kjøbenhavn. Trykt hos Directeur Jens Hostrup Schultz.“ For at skaffe Plads til de 4 aars optegnelser er der indskudt hvide blade. Lommebogen indeholder desuden 28 tæt beskrevne sider med rejseudgifter. Nygaards afskrift (dateret 1931) er indbundet i tre halvlederbind (4°). Optegnelserne fra den sidste rejse er fordelt paa to bøger af forskellig størrelse (8°), hvoraf den ene (mærket „S. Friedlænders Udsalg, Pilestræde No. 85, Hjørnet af Kronprinsensgade“) er linieret og forsynet med regnskabsblade (12 sider beskrevne med rejseudgifter). – ³ Fader: magasinforvalter, sen. overkrigskommissær Ferdinand Henrik Rørbye (1765–1818). Moder: Frederikke Eleonora Cathrine de Stockfleth (1773–1851). – ⁴ 1. Ferdinand Christian, f. 1795 i København, d. 1860 som prokurator i Frederikshavn; 2. Elise, f. 1798 i Kbh., d. 1867. Ugift; 3. John, f. 1802 i Kbh., d. 1874. Læge, sen. regimentskirurg, korpsstabslæge, professor og dr. med. h. c.; 4. Martinus, f. 1803 i Drammen, d. 1848. Maler, sen. professor ved Kunstakademiet; 5. Emilie Henriette, f. 1805 i Drammen, d. 1868. G. 1832 m. B. A. Collett; 6. Ida Athalie, f. 1806, d. 1837. G. 1832 m. sogneprest Joh. Wilh. West; 7. Ludvig Frederik Adolph, f. i Drammen 1808, d. 1874 i Ringsted. Ejer af Sorø lille Ladegaard; 8. Emma Eulalia, f. 1810 i Dram-

men, d. 1876. G. 1842 m. postmester N. C. Mühlensteth; 9. Nancy Gerhardine, f. 1813 i Frederikshavn, d. 1863. G. 1835 m. kammerraad P. J. Kall; 10. Julie Frederikke, f. 1815 i Kbh., d. 1842. G. m. konsul Chr. Ipsen. Se H. Struer: Optegnelser om Sognepræst John Rørbye's og Martha Simonsdatter Wedseltofts Slægt, 1918, s. 25. — ⁵ Lorenz Frølich. Egne Optegnelser og Breve. Samlet og udgivet af F. Hendriksen. Kjøbenhavn 1920. S. 13 f. — ⁶ Nygaard o. c. — ⁷ Der blev ved kgl. res. 1834, 15/4, bevilget ham 500 rbd. sølv aarligt i tre aar. Bevillingen forlængedes for 1837. Se Henny Glarbo: Fonden ad usus publicos, bd. 3, Kbh. 1947, s. 451–53. — ⁸ F. 1. jan. 1810 i Kbh., d. sst. 24. dec. 1859, datter af fuldmægtig, sen. toldskriver, justitsraad Christian Frederik S. (1774–1851) og Charlotte Johanne Schack (1780–1871). — ⁹ Carl Wilhelm ERLING E. (1808–89) berejste Frankrig og Italien 1833–38, som Akademiets stipendiat. — ¹⁰ Friedrich WILHELM v. S. (1789–1862), adlet von Godenhaus. Fra 1826 direktør for akademiet i Düsseldorf, hvis malerskole af samme navn han grundlagde. — ¹¹ Historiemaleren EDUARD Julius Friedrich B. (1811–89). Kom til Düsseldorf samtidigt med Schadow, som dennes elev. — ¹² Brevet omtales i „Det 19. Aarh.“, 1876–77, s. 48 ff. Originalens senere skæbne er forf. ukendt. — ¹³ Stempelskærer Christen C. (1806–45) afsluttede sin udenlandsrejse 1831–34 i Paris, hvor han plejede daglig omgang med Rørbye. C.'s hovedværk, Thorvaldsen-medaljen, tilkendtes første gang Rørbye (1838). — ¹⁴ Under 5. aug. 1834 noterer R.: „Om Eftermiddagen sagt farvel til Bournonvilles Familie, der rejste hjem.“ — Af et brev (dat. 20/6 1834) fra den berømte balletkunstner til faderen Antoine (Kgl. Bibl., Ny kgl. Smlg. 3258 B. 4°) fremgaar det, at August og hans hustru Helene var ankommet til Paris fra Kassel engang i juni maaned. Ægteparret boede i Rue Lafitte nr. 38. — ¹⁵ Se note 12. — ¹⁶ „Tirsdag 22. July. Besøgt Kobberstikkeren Leroux med Erling“ (Eckersberg). — ¹⁷ „Mandag 21. July. Besøgt Maleren Dupret (læs: Dupré) med Erling.“ — ¹⁸ „Tirsdag 19. August. Besøgt Dupret. Med ham at see det nye Kunstacademie og besøgt Incre“ (maleren Jean Auguste Dominique Ingres, 1780–1867). Denne forlod faa maaneder senere Paris for at overtage embedet som direktør for Det franske Akademi i Rom, efter Horace Vernet (jf. note 72). D. 18. april 1837 bemærker R., under romeropholdet: „Det franske Kunstakademiet (i Villa Medici) Udstilling er igaar bleven aabnet. Jeg længes efter at see, om der er vunden eller tabt ved at Inger (læs: Ingres) overtog Bestyrelsen, man siiger det siste, og jeg vil troe det, da det passer med Nationens Aand; Inger tænker og arbejder for tysk og alvorligt.“ — ¹⁹ Om Bindsølls rejse, se Wilh. Wanscher i „Artes“ I, 1932, s. 125–28, 173–82. — ²⁰ Opholdt sig i Rom i 1830'erne. — ²¹ Malerne Jørgen Valentin Sonne (1801–90), Albert Kùchler (1803–86, senere kendt som munken Fra Pietro) og nordmanden Thomas Fearnley (1802–42) opholdt sig i Rom henholdsvis 1831–41, 1830–86, samt 1832–35 (med afbrydelse 1833–34). Om Rørbyes syn paa sidstnævnte som kunstner, se Nygaard o. c., s. 120, samt brev fra R. til Eckersberg, dat. 1835, 31-3 (Kgl. Bibl. D 4° 939), cit. i Sig. Willoch: Maleren Thomas Fearnley, Oslo 1932, s. 130. Brevet er gengivet i sin helhed i Ill. Tid. 22/7 1877, s. 442 f. I samme brev roser R. landskabsmaleren Fritz Petzholdt (1805–38, i Rom fra 1830) paa Fearnley's bekostning. — ²² Frederik VII's moder (1784–1840) levede som konvertit i Rom fra 1833 til sin død. Her plejede den impulsive og lunefulde dame omgang med den nordiske kunstnerkoloni. Hun ligger begravet paa den tyske katolske kirkegaard (Camposanto dei Tedeschi) ved Peterskirken (gravmæle af J. A. Jerichau, 1849). — Om prinsessens utilregnelighed skriver R. (dbg. 12/7 1836): „... Den som i dag staaer høit hos hende, er imorgen hendes arrigste (argeste) fjende.“

– ²³ Premierløjtnant Jørgen PETER W. (1808–81), der var paa 1½ aars orlov i Syden, ledsaget af sin søster Henriette (Jette) Frederikke (1804–59), jf. Baronesse Stampes erindringer om Thorvaldsen, 1912, s. 23 f., med portræt af Jette efter Adam Müller (1837). Portræt af løjtnanten, udført af D. C. Blunck (Rom 1835), se E. F. S. Lund: Danske malede Portrætter VII, 1, s. 125. – ²⁴ Dagbogen onsdag d. 3. december. – Se malerifortegn. nr. 7. – ²⁵ Se herom: Louis Bobé i „Rom og Danmark“ II, s. 212–16. – ²⁶ „Lørdag 20. December. . . Besøgt Wulffs om Eftermiddagen. Stor Misfornejelse dér med de danske Kunstneres Ytringer igaar i Anledning af Juuleaften og Damerne. Og unægtelig var det heelt ækelt at høre paa, hvorledes flere fremhævede Kunstneres Værd fremfor alle andre. Bindebøll skulde man næsten troe maatte være gal, da han kunde yttre, at det var Kunstnerne, der gav Juuleaften i Rom den rette Værd og Betydning, ligemeget var det, hvad de andre danske foretog dem.“ – ²⁷ Den senere saa navnkundige politiker foretog aaret efter sin juridiske embedsexamen en længere udenlandsrejse (1834–37), sammen med lensgreve Frederik Marcus Knuth (1813–56). – ²⁸ Denne gjorde 1833–35 en rejse til Sydfrankrig og Italien, „fremkaldt af Hensyn til sin Kones Helbred“ (Weilbachs Kunstnerlexikon, 2. udg., 1896, 1. bd., s. 512). – ²⁹ 1. jan., se note 8. – ³⁰ Om de romerske kunstnerfester, se H. P. Holst: „Kunstnerselskabet Ponte-molle og Cervaro-Touren“, For Romantik og Historie, sept. 1869, s. 303–12. Endvidere Bobé o. c., s. 226 ff., samt Willoch o. c., s. 109 f.; M. Galschiøtt: Skandinaver i Rom, 1923, s. 44; Børge Janssen: 100 Aar i Rom, 1930, s. 49 f. Om det germanske kunstnerliv, se afsnittet „Ponte Molle und Cervaro“ i Friedrich Noack: Deutsches Leben in Rom, 1907, 238–62. – ³¹ Moccoci el. moccoletti var smaa voxkerter, der brændtes paa Corsoen karnevalets sidste aften. Alle bar et saadant lys, og det gjaldt om at holde liv i sit eget og blæse naboens ud, med udraabet „Sia amazzato!“ Jf. Goethe's „Römisches Carneval“ i Taschenbuch der alten und neuen Masken, Frankfurt 1793, s. 57–62; samt M. Goldschmidts „Carnevalet“, i „Fortællinger og Skildringer“ I, 1863, s. 125 f., og i Vilh. Bergsøe's „Rom under Pius IX“, 1877, s. 524 f. – Scenen illustreres paa Ippolito Caffis maleri i Thorv. Mus. (1834). – ³² Se note 30. Jf. D. W. Lindau's tegning i Frederiksborgmus. (1825), gengivet i Rom og Danmark, II, s. 227. Turen er skildret i brev til John Rørbye, cit. aarg. 1950. – ³³ Indstiftet af den tyske maler Friedrich Nerly (1807–78), sjælen i Cervara-lystighederne. Ordenen var opkaldt efter den mindste pavelige mønt (se Bobé, o. c., s. 227). – ³⁴ I dagbogen for 13. maj: „Jeg havde Besøg af Wulff (note 23), Fiedler (auditor F.), Bravo (maleren Johan B., 1796–1876, sen. „kunstagent“ og skandinavisk konsul i Rom) og Kückler, med hvem jeg om Eftermiddagen besøgte Riedel (den tyske genremaler August R., 1799–1883), saae udmærket smukke Ting. Da vi om Middagen spiste sammen, trakterede Wulff med Orvietto, og siden var jeg med heele vores Selskab kjørende ud til Monte Testatio (læs: Testaccio). Om Aftenen var vi Alle hos Wulffs i et lille Selskab til Afsked.“ – ³⁵ Dateret 12/7 1836, gengivet i Illustr. Tid., 1877, s. 443. Sammenlign hermed flg. ytring i et Brev fra Eckersberg til R. (se note 57): „Man seer, hvor farligt det er at blive i Rom, naar man ikke er der for andet end at male det, som man kan male overalt, og at det blot er en gammel Overtroe, at Geniet kun kan trives i Roms Luft.“ – ³⁶ Se herom i brev til broderen Severin, dat. 14/6 1835 (Bindebølls papirer, Kgl. Bibl. Addimentata 297, Folio). – B. havde forladt Rom d. 16. marts (iflg. R.'s dgbg.) og var rejst via Napoli til Sicilien, hvor han havde besøgt de vigtigste stæder og oldtidsminder (Kunstakademiets indkomne breve: Neapel 14/6 1835, Rigsarkivet). Han var tilbage i Neapel 20. maj (se ovenn. brev til Severin B.). – ³⁷ Det senere „Hotel

Cappuccini“. – ³⁸ „1. August 1835, Jeg traf her Primavesi (Eduard P., opholdt sig 1834-36 i Italien) en ung Maler fra Cassel, som jeg allerede i Rom havde lært at kjende, og vi to husere nu ene i det deilige fordums Capudsiner Kloster, Jeg boer i to nydelige smaae Celler, der ere gjorte til et Kammer, og jeg har indrettet mig der saa net, at jeg siden min Ankomst til Italien aldrig har boet smukkere eller været meere fornøiet dermed. Naturen er her alt, hvad man kan ønske sig af smukt. Jeg begynte om Formiddagen paa et Studie i Klostergaarden og om Eftermiddagen paa et i Haugen.“ Se malerifortegn. nr. 22-24. – ³⁹ „Neptuntemplet i Pæstum“. Malerifortegn. nr. 17. – ⁴⁰ „6. September 1835. . . Bindsbøll kom idag tilbage fra Pompei, jeg har rask besluttet mig til at tage med ham til Grækenland; jeg haaber at det vil blive til min Gavn.“ Jf. brev fra Bindsbøll til Kunstakademiet, 10/9 1835 (Kunstakad. indk. breve, Rigsarkivet) „... at jeg i Selskab med Academiets Artist M. Rørbye d. 14. ds. agter at tiltræde Reisen over Otranto og Corfu til Atheen.“ Samme dag underretter han broderen om afrejsen (Add. 297, Kgl. Bibl.). – ⁴¹ Om rejsens forløb, jf. brev (Corfu 11-10. Add. 297, Kgl. Bibl.) fra Gottlieb til Severin B., delvis citeret af Wilh. Wanscher i ovenn. afhdl. i „Artes“ II, s. 174. Efterskrift til brevet (ikke hos W.): „Fra Rørbye skal jeg hilse mange Gange, jeg troer nok, der kan blive noget af ham, han kan allerede drikke en Flaske Muskateller til sin Mad, og spørger enda om vi ikke skal have meere Viin. Sluderen har han endnu ikke rigtig faaet i Gang paa ham, der skal jo Thid til alting. Det er ved Død en stor Ubehag(?) ikke at kunde sladre til nogen.“ – R. nærede ingen hjertelige følelser for B. Han kedede sig ved Kammeratens „Snak“, kalder ham „pralende“ og „en Klodrian“, „sjæleglad for smiger. Desuden var B. upraktisk, „just ikke af de gode Reisefæller, der intet glemmer.“ – ⁴² Se malerifortegn. nr. 37-38. – ⁴³ Arkitekten, bygningsdirektor Eduard S. (1831-44 i Athen) og arkæologen Ludwig Ross (1806-59), sen. professor i Halle. – ⁴⁴ „Rørbye har malt en interessant Skitse af Udgravningerne ved Propylæerne hvor man ser den deilige Udsigt til Piræus i Baggrunden“ (af et brev fra G. Bindsbøll til akademisekretær J. M. Thiele i Kbhvn., dat. Athen d. 3. december 1835; citeret i „Dansk Kunstblad“ I, 1836, sp. 20, samt hos Wanscher o. c., s. 175, hvor ogsaa billedet er gengivet). Se malerifortegn. nr. 40. – ⁴⁵ Hans Christian H. (1803-83) opholdt sig som kgl. arkitekt i Athen fra 1834-50. Sammen med Schaubert tegnede og udgav han Niketempels udgravning og genrejsning (text af Ross), 1839. – ⁴⁶ „14. November. Man har idag begyndt at fortsætte Udgravningen ved Nice Templet og funden et Basrelief, og man vil vistnok hver Dag støde paa noget nyt, da man tidligere har taget alle slags Kunstsager, der fandtes brugbart, til deraf at bygge Mure, Batterier etc. . . 5. December. Man var idag begyndt at reise Stilladsen om det lille Nice Tempel for siden at kunne sætte Søilerne op, det ser nu ud som en Galge. Kongen af Beieren, der i disse Dage ventes, vil maa-ske lee lige saa meget af denne Stillads som af deres Æresport nede i Byen. 10. December. . . Den første Søile af Nice Templet er idag opreist; muligt at det Heele giver et Malerie, naar jeg kommer tilbage fra Constantinopel.“ – ⁴⁷ Dbg. 21-11: „Jeg har talt meget med Bindsbøll iaften om at reise til Constantinopel, og da nu det franske Dampskib er kommen, kan denne Tuur nu skee saa let og med saa faa Bekostninger at det vel er værd at tage den Ting i Betragtning nu, da der ellers ikke oftere for mig gives Leilighed, naar jeg kommer herifra.“ Bindsbøll meddeler 30-11 Kunstakademiet, „at jeg d. 11. december i Selskab med Academiets Artist M. Rørbye agter at foretage en Reise med Dampskibet til Øerne, Smirna, Constantinopel og igjen tilbage . . .“ (Indkomne Breve, Rigsarkivet). – ⁴⁸ Jf. R.'s med-

lemsstykke til Akademiet „Scene af det offentlige Liv i Orienten, Motiv ved Karavanbroen i Smyrna“ (1838). Udst. 1905, nr. 98, Tilhører Kunstakademiet, Indtrykkene var brogede, „men Kulden tillod ikke at tegne.“ – ⁴⁹ „13. Januar 1836. Heele Dagen tegnede jeg en tyrkisk Barbeerstue i Pera; den er et Slags offentligt Rendezvous og Kaffé. Nemsich skal være vidt og bredt bekjendt, 30. Januar. Om Formiddagen tegnede jeg først i Caffé Nimisch. Det er slemt at man altid maae narre de gode Folk, men man maae love, thi alle vilde have deres Portrait.“ Jf. Blyantstegning „Nimisch Effendi“ 34,5×23. Caféens indehaver?“ 26. Januar. . . . Besynderligt er det med Tyrkerne, at de altid skal tiltale og føre lange Diskurser, som jeg ikke forstaar et Ord af. Saaledes var det idag med et Par Dervischer; thi siden jeg var derhenne og saae deres Dands, er jeg ligesom en gammel Bekjendt og de hilse altid meget venlig, naar jeg møder nogle af dem.“ Jf. farvelagt tegning, „Dervischernes Dans“. Udst. 1930, nr. 80. I Den kgl. Kobberstiksamling findes en farvelagt blyantstegning, „Caffé Nimisch. Constantinopel“ (Td 126, nr. 44). Jf. fortegn. over tegn., nr. 63. – ⁵⁰ Brev fra Konstantinopel til Akademiet, 29-1-1836. (Indkomne Breve, Rigsarkivet. Se ogsaa Bindsbølls rejsebrev, gengivne i „Dansk Kunstblad“ I, nr. 11, samt brev fra samme til Kunstakad., Athen 13-2-1836 (Indk. br., Rigsarkivet). – ⁵¹ Da R. havde forregnet sig m. h. t. rejseomkostningerne og orientfærdens varighed, havde han maattet laane penge af Bindsbøll. Se ansøgning til fonden ad usus publicos fra arkitekten, etatsraad J. H. Koch og assessor Holm (7-1-1836), H. Glarbo o. c., s. 452 f. „Bindsbøll fik idag endelig sin Vexel udbetalt, som en ægte græsk Kjøbmand havde ladet ham løbe flere Gange om. Disse Penge er ogsaa min Fordeel, thi jeg lever i denne Tiid ganske med laante Penge for første Gang i mit Liv, det er saare ubehageligt.“ (Dbg. 27-1-36). I Athen modtog R. d. 3. marts en anvisning paa 150 specier fra fonden, og tilbagebetalte gælden. – ⁵² Brev fra Rørbye til C. W. Eckersberg, 12-7-1836. Gengivet i Ill. Tid., 22-7-1877. – ⁵³ Paa Aigina, hvor det regnede uafbrudt, logerede man hos den danske historiker og geograf ADOLPH KÖPPEN (1804-c. 1873), grevinde Danners halvbroder, der i aarene 1834-43 havde kgl. ansættelse som lærer ved militærakademiet paa øen. – D. 14. april noterer R. i dagbogen: „Først Kl. 6 om Aftenen kom vi i Regnveir til Egina og fik da strax sænt Bud til Kjøppen, der i sin Glæde strax møtte og tilbøde os at logere i hans tarvelige Værelse. Han byder, hvad han har, men det er kun lidet.“ Jf. brev fra Bindsbøll til broderen, dat. Ancona d. 30 May 1836 (Kgl. Bibl. Bindsbølls papirer, Addimentata 297, tidl. Universitetsbibl.; ikke cit. af Wanschler): „ . . . Paa Egina vare vi hos Köppen (et maadeligt Logi) 2 Dages regnveir. Den tiende (ifølge Rørbye d. 17.) gjorde vi en smuk Tuur til Templet (Aphaias helligdom. Om „Aigineterne“, se note 84), der havde jeg gerne blevet et Par Dage; thi det er endnu ikke nøiere undersøgt eller restaureret, men Rørbye og Köppen skulde tilbage endnu samme Dag . . .“ Herom skriver R.: „Idag blev det da endelig igjen godt Veier, og vi benyttede det med at gjøre en Tuur til Zeus Panhellenios, eller som det ogsaa kaldes Minerva Templet paa den nordøstlige Side af Egina, der staae endnu 3 Soiler; men for mig var intet der at tegne. Vi rede derifra til den forladte By Palæopolis, stege op og besaae den og den skønne Udsigt derfra over Øen og rede da tilbage. Kjøppen travede heele Tiiden ufortrødent tilfods sladrende i eet væk. I Byen Egina saae jeg om Aftenen en meget karakteristisk Dans af Mænd og Quinder i en uhyre stor Kred med Musikanterne inde i Kredsen.“ I ovenn. brev skildrer Bindsbøll dragterne udførligt. Han skriver bl. a., at fruentimmernes „Co-stumer er noget af det prægtigste man kan tænke, deres Skoe og Strømper vare alle

franske. Benklæderne var ikke lange som Tyrkernes men naaede kun til Knæerne. Underkjolen af isabella Silkeflor . . .“ Kammeraterne tog afsked med Køppen d. 18. april og hyrede en skipper til Epidauros. Om landskabet i det nordlige Peloponnes (ved Fonia-søen) skriver Bindsboll: „Naturen er her saa imponant og stor, at man ikke bemærker Kunsten, Mennesket og dets Værker forsvinder aldeles for Øiet – Rørbye forsikrede at Schweitzer Naturen ikke havde imponeret ham nær saa meget“ (ovenn. brev til Severin B.). – ⁵⁴ Sir Thomas M. (1759–1824), engelsk officer og statsmand. 1813 guvernør paa Malta, 1815 Commander in Chief over de Ioniske øer. Om Maitland-monumentet, se J. M. Thiele: Thorvaldsens Biographie, II, s. 318, 382–84. Modellen (1818) støbtes følgende aar i bronze af firmaet Jollage & Hoffgarten i Rom. Saavel busten som relieffet (se fig. note) blev fjernet af italienerne under krigen 1939–45 (jf. Thorv. Mus. kat. 1947, s. 29). – ⁵⁵ „14. Mai. Da jeg om Morgenen havde faaet et ypperligt Logie, var min første Gang til Cavaliere Possalenti, han er Billedhugger og den eneste Kunstner her lever – en Original, men en saare vakker Mand, gammel Bekjent af Torvaldsen, Frue Brun etc.“ 11. Mai. Det eneste af mærkeligt der i Byen (Zante) er at see, er Torvaldsens Basrelief i Brontze. . . . Det er anbragt paa Piedestalen til Lord Maitlands Byste, denne er ogsaa ret net, af en Billedhugger fra Corfu Posalente, (overstreges og rettet til „Torvaldsen“); men alt det øvrige røber Raahed og engelsk Smag.“ „Posalente“ er identisk med den hos Thiele (o. c., s. 318) nævnte „Signor Paolo Propalendi paa Corfu“, som „var opfordret til at underhandle med Kunstneren om Monumentet.“ I et brev til Thorvaldsen, dateret Corfu 3. maj 1817, indeholdende bestilling paa buste og relief (Thorv. Mus. arkiv) signerer han sig „Paolo Prosalenti“ (Thiele har læst dobbelt-s’et som p); brevskriveren erindrer Thorvaldsen om, at han har gjort mesterens bekendtskab i Rom. – I førnævnte brev til Eckersberg (note 35) giver R. en udførlig beskrivelse af P., „jeg troer næsten han er den eneste Kunstner, de ioniske Øer have at opvise.“ Han var paa dette tidspunkt i færd med at støbe en kolossalstatue af øernes tidligere guvernør Lord Adams. Desuden ledede han et privatakademi og plejede arkæologiske interesser. – ⁵⁶ „2. July 1836. Jeg var idag hos Valentini at hæve min Vexel paa det tre Aars Stipendium; hans Procenter ere ikke meget mindre end Torlonias, og ubegageligt er det, at man som oftest faar sin Udbetaling i fremmede Pengesorter, hvorved man da ofte taber.“ – ⁵⁷ Brev til Eckersberg (cit. 52). Et halvt aar tidligere havde læreren og vennen opmuntret Rørbye i en epistel (Kbh. 18-1-1836, Ill. Tid. 22-7-1877) i følgende vendinger: „. . . Men vær forsikkert om, min kjære Rørbye, at jeg inderlig glæder mig over det Parti, Du har valgt – thi paa en saadan Maade kan den egentlige Kunstner have sand Nytte af en Reise, naar den offres til at samle Materialier, at see med egne Øine det store og skønne, der i ældre og nyere Tiider er bleven frembragt af Kunst, at lære at kjende saa mange forskjellige Folkeslags Udseende, Sæder og Levemaade, at kjende Jordens Udseende i de forskjellige Lande og Himmelstrøg. Dette er efter min fulde Overbevisning den sande og tillige varige Nytte, Menneskene kan have af en Reise paa en indskrænket Tiid.“ – ⁵⁸ Danske kunstnere i et romersk osteri (1836). Afbildet i „Rom og Danmark“, II, s. 220. – „B.s Osteriet i Schensole (la Gensola) gefaller mig egentlig ikke“ (dagb. 10-12-1836). – ⁵⁹ ELISA Sophia Carlotta, f. Thorvaldsen (1813–70), datter af T. og hans romerske elskerinde Anna Maria v. Uhden, f. Magnani. Adopteret af Thorv. ved kgl. bevilling af 12-3-1833. Gift 1832 med oberstløjtnant Fritz Paulsen (1780–1843). – ⁶⁰ Brev til Eckersberg, note 52. – ⁶¹ En tyrkisk notar opsætter en kontrakt imellem mand og kone. Tilkendt udstillingsmedaillen

1838 (se note 13, endvidere fortegnelsen over malerier, nr. 58, samt over tegninger, nr. 59). — ⁶² Om Thorvaldsens humørsyge skriver R. til sin mor, Subiaco 2-10-1836: „Paa Mad. Krohns Faders (se note 65) Fødselsdag (18-9) vilde hun see muntre Folk om sig, men desværre, det blev kun tildeels, idet TORVALDSEN var iblant os og han var i sit vripne og utaaalelige Lune, da han ret er afskyelig med sin Mistænkelighed, Had etc. Kort, han er just da ikke synderlig yndet af Nogen af os. Men da vi om Aftenen havde faaet ham tildørs, begynte vor Glæde først, og Alle ønskede at den Gamle havde sat paa Bloksbjerg. Dog lad ingen høre, at jeg har skreven dette; blev det ham igjen meddelt, ville han hade mig, den gamle Vrippedind.“ — ⁶³ Elisa Paulsen fødte 3 børn i sit ægteskab med Fritz P. Heraf døde 2 som spæde, ét (Claudio, f. 1837) blev kun 3 aar gammelt. Længst levede Pietro Alberto P. (1834-1921), senere pavelig kammerherre. Se Küchlers familie billede fra 1838 i Thorv. Mus. — ⁶⁴ Wilhelm v. M. (f. c. 1807 i Berlin, d. 1888 i Rom, hvor han havde levet siden 1829). En af Thorvaldsens mest betroede medarbejdere. Jf. Thiele o. c. III, s. 548, 558. — I begyndelsen af august 1838 ledsagede M. og Blunck Thorvaldsen til Livorno, hvor fregatten „Rota“ ventede paa at bringe mesteren hjem til fædrelandet. — ⁶⁵ Frederik (Frits) Christopher K. (1806-83) og hustru Sophie Susanne Dorothea, f. Købke, søster til maleren Christen K. Efter brylluppet 3-5-1835 berejste parret Tyskland og Italien, indtil 1839. — ⁶⁶ Storkøbmanden og mæcenen Hans P. (1788-1866) og hustru Bolette, f. Hage (1798-1847) havde paa deres 2. Italiensrejse opholdt sig i længere tid paa Sicilien (Catania) og i Sorrent, hvor datteren Annette Maria Bolette (1821-49) var blevet forlovet med Orla Lehmann. Ogsaa den yngste søn Christopher (1823-64), den senere geolog, deltog i rejsen (jf. H. Lehmann: Hans Puggaard, 1888, s. 73). — ⁶⁷ Thiele o. c., III, s. 555. — ⁶⁸ Dbg. 28-7-1836. „Stor Bevægelse blant Landsmændene idag. Grosserer Pugaards Familie er kommen her tilbage. . .“ Jf. G. Bindesbøll i et brev til broderen, samme dato; „. . . Her har været megen lystighed mellem de faa Landsmænd her i disse dage. Grosserer Pugaard med Familie er ganske uventet kommet hertil; og har overrasket alle, især den gamle Thorvaldsen. . . Naar Jomfru Pugaard faar fat paa ham saa maa han danse og hoppe, saa sk(r)iger han af banen!“ Wanscher o. c., s. 176. — „Navnlig i Rom havde Familien lykkelige Dage, boede sædvanlig paa Piazza Barberini, i Nærheden af Thorvaldsens Atelier, fik daglig Besøg af de i Rom bosatte danske Kunstnere, som nød meget godt af Husets bekendte Gjæstfrihed; og, da mange af de puggaardske Billeder hidrørte fra Bestillinger, gjorde i Rom, er det naturligt, at den puggaardske Families Ankomst var en glædelig Begivenhed i hele Kunstnerlejren dér.“ (Lehmann o. c., s. 83). — ⁶⁹ Opr. føreren for det religiøse, asketiske kunstbroderskab i klostret S. Isidoro ved Villa Malta; senere professor ved S. Lucaakademiet. Boede i Rom fra 1810. Nazarenerne har lighedspunkter med de senere engelske prærafaeliter. — ⁷⁰ Datter af en vinbonde fra Albano. „Opdaget“ af Kunstner 1820 og ført til Rom, hvor kunstnerne (bl. a. Thorvaldsen, Tenerani, Overbeck og Horace Vernet) kappedes om at fastholde hendes klassiske ansigtstræk. Se ogsaa Thiele o. c. III, s. 103 f. — ⁷¹ „26. Februar 1837. . . jeg morede mig om Formiddagen hjemme med at copiere et lille Tyrkerhoved, som jeg havde laant, og som, da det er af Vernet, interesserer mig.“ Se malerifortegn. nr. 61. — ⁷² „1. December (1834). Om Formiddagen besøgt Vernet med Thorvaldsen og Wulff. Han havde netop fuldendt et Malerie forestillende Kolera ombord i Fregatten Melpomene og et andet lille, en Araber paa en Kamel med en røvet Løveunge (der) forfølges af Moderen. Begge deilige; vi bleve inviterede til hans Aftenselskaber, han var meget

artig og viste os omkring... (Om Vernet, se brev fra Rørbye til Eckersberg, gengivet i Ill. Tid. 1877, s. 442). 24. Januar. ... Efter Bordet var jeg henne hos nogle Tydskere og prøbete med flere en Sang til Vernets Afskedsgilde. Løvedag 31. Januar 1835. ... Kl. 4 var Afskedsgildet (i Palazzo Ruspoli) for Vernet, som varede til ud paa Aftenen og var meget morsomt. Efter Bordet viiste Flor (den hamborgske maler og spøgefugl Ferdinand F.) et Gallerie (d. v. s. levende billede) forestillende Antiquer opgravede i Pompei. Hans Beskrivelse (paa fransk) var vittig.“ Om Flor – „semper in Floribus“ – og kunstnerfesterne under hans førerskab, se F. Noack: Deutsches Leben in Rom, 1907, s. 243 ff. Om afskedsfesten, S. 255. Jf. Bobé o. c., s. 243 f. – ⁷⁸ Jf. J. Rubow i Dansk biogr. Leks. bd. 20, s. 427. Om Rørbyes begejstring for Vernet, se ovenn. brev til Eckersberg, note 72. – ⁷⁴ Om Familien Buti, se L. Bobé: Thorvaldsen i Kærlighedens Aldre, 1938, s. 38–47. – ⁷⁶ „27. November 1836. Et godt Arbeide fik jeg idag gjort, idet Wittmer trak alle mine græske og tyrkiske Tegninger igjennem Vand, hvori der var opløst noget Husblas, uden denne Maneuvre ville de vel være kommen ganske forviskede hjem. –“ – ⁷⁸ jf. note 69. – ⁷⁷ Udført 1817–27. – ⁷⁸ „Religionens Triumf i Kunsten“ (1840). Städelsches Institut, Frankfurt. – ⁷⁹ „Grøden og de andre Retter ... lykkedes til Beundring og Roes fra alle Sider. ... Paa Juuletræet vant jeg 6 Hoveder af Lava givet af Prindsessen og en stor Paque af Pinelis (maleren og radereren Bartolommeo Pinelli, 1781–1834) Sager, givne af Martens (arkitekturmaleren Ditlev M., 1795–1864, der levede en menneskealder i Rom), som ogsaa igjen vant min Papirpresser. Potten, jeg havde givet, vant Kückler, men den var alt bleven itubrukken. Hansens Værelser vare overordentlig smukt udpyntede med Grønt, især Efeu ...“ „Vi spiste i hans Sovekammer, Bordet var godt forsynet. Thorvaldsen havde foræret to fede Gjæs og Prindsessen to store Kager. Visen var lavet af Marstrand og var god, kan Du troe.“ (Brev fra M. G. Bindesbøll til broderen, Rom, 16-1-1837. Add. 297, Kgl. Bibl.). – ⁸⁰ Dbg. 21. august 1837. – ⁸¹ „25. August 1837. ... I Vicenza besøgte jeg Bentze's Grav, den jeg først efter megen Spørgen og Löben fant paa den saakaldte Simitero (læs: Cimitero) militare, hvor 3 Afdelinger ere gjorte, een for Jöder, een for udøbte Børn og een for Acatolici, saaledes benævnes vi her. Intet Monument viser den kjære Vens Grav, kun seer man paa en sort Stok Aarstallet, da han her døde (14-11-1832), og at det er ham dær hviler, maae man slutte sig til af Custodens slet skrevne Liste og Mandens Forsikring om selv at have været tilstede, da han blev begravet. Jeg var efter dette Gravbesøg kun lidet oplagt til at bese Byen ...“ H. C. Andersen søgte forgæves Bendz's grav 1833 (se „Mit Livs Eventyr“, 1855, s. 172 f.). – ⁸² Brødrene Sulpice (el. Sulpiz, 1783–1854) og Melchior (1786–1851) Boissérée havde, opflammet af romantisk kærlighed til middelalderen, skabt en betydelig samling af gammel-tysk og -nederlandsk malerkunst, som Ludvig I erhvervede 1827 til museet (opstillet 1836). Se E. Firmenich-Richartz: Die Brüder Boissérée. Jena 1916. – ⁸³ Eugène Beauharnais, hertug af Leuchtenberg (d. 1824) havde opført et palæ uden for Schwabinger Tor (arkitekt: Leo v. Klenze). Hans gravmæle i Michaels-kirken skyldes Thorvaldsen og Tenerani, kompositionen Klenze. – ⁸⁴ Gavlskulpturerne fra Aphaia-templet i Aigina, fundet 1811 og bragt til München, hvor de, restaurerede af Thorvaldsen, opstilledes i Glyptoteket. – ⁸⁵ Arkitekten Leo v. K. (1784–1864), det nyklassiske Münchens førende bygmester. Dennes malerisamling havde Rørbyes særlige bevaagenhed, da den bestod af samtidig Münchener kunst. „17. September 1837. Jeg besaae idag Geheimeraad Klentzes lille Malerie Samling, alle herværende Mestere ere nulevende ... og sandelig Malere som Rothmann (læs: Rottmann), Schnor (læs:

Schnorr) begge Hesse (historiemaleren Heinrich Maria Hess, 1798–1863, og slagmaleren Peter H. (1792–1871) osv. findes ikke overalt.“ – ⁸⁶ Den af samtiden beundrede historiemaler Peter v. Cornelius (1783–1867, direktør for Münchner-Akademiet fra 1825), der med sine akademisk-kolde monumentalkompositioner i Rom og München paany bragte freskoteknikken til ære og anseelse. – ⁸⁷ Opført 1829–44 i middelalderlig-romantisk stil af Friedrich v. Gärtner (1792–1847). – ⁸⁸ Dommedagsbilledet var dog C.’s egenhændige værk, i modsætning til kirkens øvrige billedlige udsmykning (den kristne trosbekendelse). Se Dav. Koch: Ein deutscher Maler, Stuttgart 1905, s. 124–36. – ⁸⁹ Maleren Julius Schnorr v. Carolsfeld (1794–1872), der i Rom havde hørt til den nazarenske kres omkring Overbeck og Cornelius. Dekorerede Residensen i München (Nybygning af Klenze 1826–42) med scener fra Nibelungesagnet, Karl d. Stores og Frederik Barbarossas liv m. m. – ⁹⁰ C. F. Hansens Christiansborg (opført 1803–16). – ⁹¹ Tegneren og maleren Asmus Jacob C. (1754–98), der døde i Rom. – ⁹² Fra Grækenland; senere benyttet til udsmykning af Rottmannsalen i det Nye Pinakothek. Jf. s. 93. – ⁹³ Christian Frederik Carl H. (1804–46) levede med sin hustru, f. Petit, fra 1834 en halv snes aar i München. – ⁹⁴ Simonsen viedes d. 25. juli 1837 i den protestantiske kirke til den 20-aarige Anna Marie Petersen. – ⁹⁵ Gertrudmine Claudine, f. Kamp (1811–81). – ⁹⁶ Den norske landskabsmaler Johan Christian Clausen Dahl (1788–1857), der levede i Dresden siden 1818. „Pudserlig, men paa en anden Maade er DAHL, hvem jeg ogsaa undertiiden besøger, som Kunstner veed Du han er bekjænt; hær har han et meget net Huus, hvori Alt efter mit Skjønnende gaar ordentligt til; dog, det maae ikke forekomme ham saaledes; thi hans Huusbestyrerinde (D. var siden 1830 enkemand) faar alle Øieblikke Paamindelser, og saare ubehageligt er det at være Vidne til disse Beviiser paa hans umaadelige Vanskelighed; i alt andet er han en saare elskværdig Mand.“ (Brev til moderen, Dresden 3-11). „30. October 1837. . . . Jeg besøgte om Eftermiddagen Dahl . . . 31. October 1837. „Om Middagen var jeg hos Dahl og fik dær en heel Deel Præk angaaende de norske Trækirker, han nu er ifærd med at udgive, og hvorfor han ganske sværmer. . .“ (D. henledte opmærksomheden paa de norske stavkirker i sit af ham selv bekostede værk „Denkmale einer sehr ausgebildeten Holzbaukunst aus den früheren Jahrhunderten in den innern Landschaften Norwegens“ (Dresden 1836–37). Rørbye havde forøvrigt aftegnet stavkirken i Hitterdal paa sin første Norgesrejse 1830; afb. i Nygaard o. c., s. 111). Om Dahls kirkeværk, se Andr. Aubert: Professor Dahl, Kristiania 1893, s. 319–25. „4. November 1837. Jeg besøgte endnu engang om Formiddagen Medailør Krüger (Carl Reinhard K., 1794–1879) og Dahl, hos hvem jeg især længe maatte dvæle for at see hans Samling af gamle Malerier og Oldsager, hvorfor Manden ret er passioneret.“ Man undres over, at R. ikke omtaler Dahls ven og husfælle, landskabsmaleren og mystikeren Caspar David Friedrich, der boede i lejligheden nedenunder Dahls, „An der Elbe“ no. 33 (v. Brühlske Terrasse) fra 1820 til sin død 1840. (Aubert, s. 177, 179). – Efter et slagtilfælde 1835 var Friedrich saa godt som uarbejdsdygtig. (Se F. Nemitz: C. D. Friedrich, 1938, s. 58). Om F. og Dahl, se J. Ussing: N. L. Høyens Levned I, 1872, s. 46–51. – ⁹⁷ „30. October 1837. . . . Jeg gjorde Bekjendtskab paa Galleriet (Zwinger) med Directøren Matthäi og besaae jeg siden med Kaufmann (litografen Asmus Kauffmann, 1806–90, der berejste Tyskland 1836–44 som medarbejder ved de store galleripublikationer) Hoffstangels (litografen Franz Hanfstaengl (1804–77), grundlæggeren af det kendte Münchener kunstforlag) Tegnestue paa Galleriet, udmærket vit er Litografen her dreven. . .“ – ⁹⁸ De polske fyrster Mieczyslaw og Boleslaw,

opstillede 1841 i domkirken i Posen. — ⁹⁹ Et Pantheon af berømte mænd (Rafaels Mengs, Hans Sach, Gurlitt (f. 1812 i Altona, d. 1897), g. 1° 3-5-1837 m. Ane Elisabeth Saxild (f. 1817, d. 15-8-1839 i München). — ¹⁰² Heinrich Ludvig P. (f. 1806 i Altona, d. 1874 i Nürnberg). „I 1842 henlede Rørbye det københavnske Kunstakademis Opmærksomhed paa den i Nürnberg levende Landsmand.“ (Weilbachs Kunstnerlexicon II, s. 235). — ¹⁰³ Dbg. 13-9-1839: „Om Morgenen da vi ville gaae ud indfandt min Ven Petersen sig (som R. kendte fra sit første besøg i Nürnberg), og vi gik da sammen og besaae St. Lorentz Kirken med sine smukke Glasmalerier og det nydelige Sacraments Huus af Adam Kraft. Vi gik derfra til Frauen Kirche hvor Rose saae den første catolske Gudstjeneste og siden vare vi paa Raadhuset og i St. Sebaldi Kirke, ...“ — ¹⁰⁴ Dbg. 19-9. Jf. besøget to aar forinden: „9. September 1837. Idag besaae jeg Aller Heiligen Capell, der ganske er udmalet i byzantinsk Stiil af Heinrich Hess. Kirken er bygget af Klenze (1826-37). Det Indre er især saare smukt, vist noget af det interessanteste den nyere Kunst har at opviise, de rige og smukt komponerede Malerier ere udførte paa Guldgrund og gjør et saare behageligt Indtryk.“ Om Heinr. Hess hedder det i dagbogen under d. 23. sept. 1839: „Jeg besøgte i Formiddag Heinrich Hess, hvor Hr. Kock, hans Elev (Karl Koch, 1806-1900), een af mine tidligere bekendte fra Rom, indførte mig. Jeg traf i Hess en særdeles vakker og forekommende Mand, og hvad hans Arbeider angaar, da indtage de mig i høj Grad. Nu er han beskjæftiget med Cartonerne til den nye Basilika (Bonifacius Basilikaen, 1834) hvor 6 Malerier i Fresko skal udføres; de større forestille St. Benedicts (læs: Bonifacius) Levnet i en fortløbende Cyklus. Imellem Vinduerne komme Malerier af Cristendommens ældste Historie i Tyskland. Jeg gik sammen med Rose og ledsaget af Kock hen at bese det Indre af Basilikaen, der dog endnu tildeels er fuld af Stiladser; 64 Marmorsøiler pryde det Indre, hvor vist ogsaa Tagværket vil komme til at tage sig smukt ud ...“ — ¹⁰⁵ Dbg. 19-9: „Vi gik fra Kirken til Rothmans Atelier i Slottet og saae hos ham 5 af de nye atempera Malerier til Arcaderne, langt vil disse komme til at overgaae hvad han tidligere i Arcaderne har malt i Fresko, hvilket kun lidet egner sig i Maneren for Landskabsfaget ...“ — ¹⁰⁶ Jf. s. 91. — ¹⁰⁷ Jf. note 88. — ¹⁰⁸ „21. (September) Löverdag. Om Formiddagen besøgte vi Cornelius i Ludvigskirken hvor han nu næsten har fuldendt sit store Fresko-Malerie Dommedagen. I Farven er dette Arbeide vel ikke saa fortrinligt men hvad Composition og Tegning angaar da har det store Fortjenester og vil vist naar Omgivelserne er færdige gjøre en høist imponant Virkning. Af Malerierne over Side-Altarerne og i Lofterne vare nogle ganske færdige, andre under Arbeide af C.s Elever. Skade er det imidlertid at disse ikke alle ere saa dygtige Kunstnere som man kunne ønske for at see de herlige Compositioner værdigt udførte ...“ — ¹⁰⁹ Jf. note 104. — ¹¹⁰ Se s. 91. — ¹¹¹ Den bayerske hofmaler Joseph S. (1781-1858). — ¹¹² Gregor XVI (pave 1831-46). — ¹¹³ Denne opholdt sig i Italien 1837-42. D. 28-5 1841 traf Rørbye ham i Vatikanet „ifærd med sin Copi“ efter Rafaels Madonnakroning, „der lader til at blive god; men Arbeidet gaar meget langsomt fra Haanden for ham, endnu mangler heele den nederste Deel med Apostlene at male op ...“ — ¹¹⁴ Dbg. 25-1-1840. — ¹¹⁵ Opholdt sig i Italien 1839-42 (se s. 80). — ¹¹⁶ Dbg. 30. okt. 1839: „Jeg aflagde først imorges et Besøg hos Adam Møller, hvor jeg saae, hvad han paa sin Reise i Neapel og Omegn havde tegnet og malet, hvoriblandt et Par Copier fra Museet i N(capel) især behagede mig. Han havde ogsaa begynt Tegningen til en Altertavle; men den var endnu for langt tilbage til at jeg derom tør fælde nogen Dom...“

Müller udførte flere altertavler – i en nazarensk tonet stil – saaledes „Fremstillingen i Templet“ til Vraaby kirke (1840) og „Kristus og de fire Evangelister“ (1842, Thorvaldsens Mus.). Det fig. aar skriver Rørbye i dagbogen, under d. 12. nov. (1840): „A. Møller besøgte os om Formiddagen, han synes temmelig rask, men skal dog desværre være angreben af en ulægelig Brystsygdom, der ikke vil levne ham lang Tiid at leve i . . .“ – ¹¹⁷ Matthias HEINRICH Elias E. (f. 1802 i Greifswald, d. 1852). Ægtede d. 30. april 1839 Olivia Francisca Hjorth, datter af naalemager F. C. H. i Kbhvn. Parret berejste Tyskland og Italien 1839-43. – ¹¹⁸ Dbg. 12. nov. 1840: „... Om Eftermiddagen besøgte vi Edelins' i deres nye Bopæl i Via Margutta No. 4, hvor han rigtignok har et herligt Studie og gode Værelser, men de ere ligesaa uhyggeligt indrettede som paa det gamle Sted. Jeg kunne ikke trives i saa tomme Værelser. I Løbet af Sommeren har han nu endelig faaet sin Altartavle anlagt, dette og et Par smaae Studier han har gjort i Tivoli er Alt hvad han har bestilt, hans Flid har saaledes ikke tiltaget.“ Formentlig drejer det sig her om altertavlen „Kristus som velsigner de smaa børn“ (1841, Kronborg kirke). – ¹¹⁹ Jf. Weilbach o. c. II, s. 143 ff. – ¹²⁰ Denne var kommet til Italien med samme skib (fregatten „Rota“) der bragte Thorvaldsen hjem til fædrelandet 1838. – ¹²¹ Ingeniør-officeren Baltzar Cronstrand havde i 1830'rne gennemrejst Europa, Nordafrika og middelhavslandene, dels med militære, dels med arkæologiske studier for øje. – ¹²² se s. 87. Boede i Via Gregoriana 42. – Kestner var medstifter af det tyske arkæologiske Institut i Rom (1829), som han præsiderede fra 1838. Hans samlinger af malerier og romerske oldsager danner kærnen i K.-museet i Hannover. – ¹²³ „Huset med de poetiske Aner“ købtes 1827 af Ludvig I. Wagner var kongens raadgiver ved indkøb af antiker, bl. a. „Egineterne“ (se note 84); jf. L. Bobé i „Rom og Danmark“, II, 208 f., samt Naglers Künstler-Lexikon, 3. Auflage, XXIII, s. 433 f. – ¹²⁴ Jf. H. Freunds portrætherme fra 1826, Kunstmus. Gengivet i Bobé o. c., s. 65. – ¹²⁵ Johann Wilhelm S. (1807-63), elev i Düsseldorf af Wilh. Schadow, senere direktør for kunstsolen i Karlsruhe. Om et besøg hos Schirmer skriver Rørbye d. 1. november 1839: „Om Formiddagen besøgte jeg Quarndrom, Oberst Södermark, Meyer (Ernst M.) og Professor Schirmer fra Düsseldorf; hos ham saae jeg ypperlige landskabsstudier fra Sabinerbjergene og fra Omegnen af Rom; den sydlige Farve er i alle hans Ting godt gjængiven; hvad Detaileringen angaar, da kunne man maaske ønske noget mere; dog Aanden, der jo er det vigtigste, mangler aldrig i hans Sager...“ – ¹²⁶ Efter prinsessens død (1840). – ¹²⁷ Se s. 86 samt note 58. – ¹²⁸ Denne havde den 30. aug. 1838 ægtet Charite Borch. Paa rejsen opholdt det nygifte par sig længst i Paris, Rom og Neapel. Hjemkomst 1840. I et brev til søsteren Julie (se note 4), dat. Neapel 9. juni 1840, skriver Rørbye: „En Familie, vi under vort senere Ophold i Rom havde megen Fornøielse af, var PALLUDAN MØLLERS, de afreiste noget tidligere end os, og jeg beklager virkelig dette, da vi saa saare vel passede sammen; de var imidlertid ikke saa godt lidte af de Andre, da han nemlig ikke godt kunne holde sin Tunge i Ave, men trak dygtigt løs mod det Slendrians Liv, saa mange bleve forfaldne til, ved at opholde dem i Rom, hvor man tror at kunne tillade sig Alt.“ – ¹²⁹ Dbg. 4-3-1840. – ¹³⁰ Dbg. 19. maj 1840: „Om Morgenen bragte jeg mine Malerier hen til Kückler, som skal besøge dem hjemseente tillige med sit og Marstrands...“ – ¹³¹ „Linea Pia“, anlagt af Pius VI i slutningen af 1700-tallet. – ¹³² Dbg. 23. maj. Køreturen til Napoli varede tre dage, fra gry til kvæld. Paa grænsen mellem „den pavelige og neapolitanske Stat“ havde man „de sædvanlige Ubehageligheder, uden at man dog synderlig havde forstyrret Ordenen i vore Kufferter.“ –

¹⁸⁸ Christian FREDERIK Ferdinand T. (1802-73) levede siden 1824 i Italien, fortrinsvis i Neapel, hvor han var „eine grosse Celebritet“ som Sømalers (konsul Bravos beretninger til Akademiet, jf. Weilbach o. c. II, s. 495). — ¹⁸⁴ Lørdag d. 30. maj. — ¹⁸⁵ Om opholdet i Girgenti (Agrigento) fortæller R. i et brev til moderen, dat. Sorrent, 18. okt. 1840: „Kun i Begyndelsen var det at jeg skrantede, og da jeg derfor talte om at gjøre en Tuur gennem Landet til Girgenti raadede alle mig derfra, da jeg alt for meget ville blive udsat for den brændende Heede. Jeg vidste imidlertid at Rose (der var gravid, forf. anm.) ville være i god Forvaring, hvor vi vare (i Palermo), og da jeg ikke saae nogen Mulighed i at kunne gjøre den heele Tuur omkring Øen paa den Aarstiid, blev jeg ved mit Forsæt og reiste i Følge med et Par Schweitzer Malere afstæd. Tuuren fra Palermo til Girgenti var mig unægtelig drøi; at Solheeden kunne genere i den høie Grad, havde jeg ikke forestilt mig, og denne Heede i Forening med det anstrængende Ridt i et Par Dage fra Solopgang til dens Nedgang, saavel som den liden Bequemlighed, man underveis fant i de yderst slætte Værtshuuse, gjorde at jeg heelt syg ankom til Girgenti, og maatte ovenikjøbet dær tage til takke med at logere i det slætteste og mest skidenfærdige Værtshuus, hvori jeg nogensinde har været. De Tiimer jeg var nødt til at tilbringe dær, var mig en heel Qual, dog, da dette blot var sent om Aftenen og om Natten, var ogsaa dette til at udholde; thi ved Solens Opgang var jeg hver Dag alt ude af Huuset og tilbragte da heele Dagen i frie Luft uden for Byen ved de antique Templer. Jeg opholdt mig i Girgenti i omtrent 10 Dage og min Sundhed vandt ganske overordentligt. . . .“ — ¹⁸⁶ Fødslen, der krævede bistand af en af Roms førende specialister, professor Saretti, skildres i dagbogen og i breve til hjemmet (fra Rørbye til svigermoderen, 1-12 og 10-12, og fra Rose til moderen 12-12). I sidstnævnte brev hedder det bl. a.: „Seer min Mand frisk og blomstrende ud, som alle ere enige i, saa kan du troe, bedste Moder, jeg afgiver en Contrast — jeg er bleven saa bleg og spidsnæset (og) har Ben som Strikkepinde. . . .“ — ¹⁸⁷ Meddelelsen om dennes død, d. 12-2-1837, havde Rørbye modtaget 9-3 s. a., under sin første Italiensophold. I dagbogen kalder han denne dato „Den ulykkeligste Dag paa heele min Reise.“ Om barnedaaben skriver Rørbye i dagbogen d. 24. febr. 1841: „Vor lille Pige blev idag døbt i Capellet paa Capitolium af den preussiske Præst Dr. Abekind (teologen og diplomaten Heinrich Abeken, der var ansat som legationspræst med bolig i Palazzo Caffarelli) og fik Navnene Helga Athalia. Fadderne vare Mad. Eddelien, Frøken Brun (datter af hofjægermester Carl Fr. Brun til Krogerup), Hr. Fogelberg, Oberst Södermark, Kückler, Jægermester Castenskjold (ovennævnte frk. Bruns forlovede, og en hyppig gæst hos Rørbyes), Nebelong (arkitekten Niels Sigfred N. der havde tre aars stipendium) og A. Møller. . . . Efter Daaben kom alle hjem til os, for som Brug io er at byde en lille Forfriskning. Frue Brun og Hofjægermesteren gjorde os ogsaa den Ære, thi saaledes maae man vel kalde det. Signor Chimeno og hans Kone signora Nanna (barnets amme), saavel som Eddelin og Hilkjær havde vi aparte inviterede, da vi syntes at vi skyldte dem denne lille Opmærksomhed. Vi havde gjort det hele Arrangement saa net som det her var os muligt, meget var dog langt fra som vi hjemme kunne have haft det for de samme Penge. Skal det være et godt Tegn, da maae jeg ikke undlade at bemærke at den lille Athalia skreg umaadeligt under den heele høitidelige Handling i Kirken. . . .“ — Athalia Rørbye blev senere forstanderinde for Sømands-hjemmet af 1884 i København. Hun døde ugift 1919. — ¹⁸⁸ I et udateret brevfragment (poststpl. Hamburg 2. jan. 41) fra fru Rose til moderen omtales juleforberedelserne saaledes: „For at gjøre det lidt hyggeligt og hjemligt har jeg igaar bagt

en forsvarlig Portion Grisehaler, af 2 Pd. Meel – jeg veed da vi kan faae nok – og i Morgen vil jeg bage en stor Pundkage, som skal paradere paa Bordet første Juledags Morgen til Caffé, thi Jule-Kage tør jeg da ikke give mig af med og sligt er ikke til at faae her; hvad vi kalde fiint Brød, kjende de ikke her; Fransk-Brød, det er det fineste de kjende, det spise de til Caffé og Chocolate. Du kan nok mærke, det er rigtige Hedninge vi leve imellem; – vort Traitement Jule Aften skal bestaae i Risen-Grød, naturligvis derefter Kalve-Tunge i skarp Sauce, som er bleven Rørbyes Yndlings-Ret og Grisehaler, og dertil en Flaske Orvietto, som er den lifligste Viin jeg kjender; synes Du ikke, søde Moder, det er ganske pænt arrangeret hos os to smaa?“ – ¹³⁹ Overbecks kompositioner blev mangfoldiggjort i litografier, staaistik og raderinger. – „Min jule-Present til Rørbye bestaar i et Par Kobberstik efter nogle af Overbecks Malerier“ (ovennævnte brev). – ¹⁴⁰ Paa sin anden Italiensrejse ankom Andersen til Rom d. 19. december 1840. D. 25. februar følgende aar rejste han videre til Neapel, ledsaget af digteren H. P. Holst og cand. theol. Conrad Rothe, (dbg. 26-2) senere præst ved Frue kirke. Dagen efter Andersens ankomst til Rom besøgte han Rørbyes: „Castenskiold og Andersen besøgte os siden.“ (Dbg. 20-12). I ovennævnte brevfragment til moderen skriver Rose Rørbye: „Hvem det ellers gaar nær til Hjertet, at her ikke bliver ordentlig Jule-Gilde er Digteren Andersen som er kommen hertil for et Par Dage siden; jeg er vis paa, han har allerede skreven Jule-Visen. Han var heroppe forleden Dag og jeg morede mig kostelig over ham, det er dog en original Fyr, jeg var færdig at briste af Latter over hans Historier, som jeg dog alligevel vil tilstaae, man vil blive træt af i Længden, thi de dreie sig altid kun om ham selv.“ – ¹⁴¹ Dbg. 9-2-1841. – ¹⁴² Genrejsningen af den oldkristelige basilika paabegyndtes af Leo XII umiddelbart efter katastrofen, hvorfra kun koret reddedes. Det nye tværskib indviedes 1840, hele kirken 1854. D. 4. april skriver Rørbye: „... Da Veiret om Eftermiddagen blev lidt bedre gik jeg ud, og da jeg paa Piazza Venetia (læs: Venezia) saa Omnibusserne, steg jeg i en af dem og kjørte i Selskab med Brygger Baltazar, Mathiæ (se note 64) og et Par Schweitzer Malere ud til St. Paolo, hvor Coret nu er indviet til Gudstjeneste. Mig behager denne nye Bygning aldeles ikke, hist og her staar endnu Levninger af den gamle Bygning, saaledes f. Ex.: Cuppelen af Mosaik over Pavestolen, og Høi Altaret, disse Deele ere meget smukke; men alt hvad den moderne Arkitekt (først Pasquale Belli, siden Luigi Poletti) har gjort passer aldeles ikke dertil, og er svært og plumpt. Hvad man i Kirken maae beundre af den nye er det udmærkede Muur- og Marmor-Arbeide, hvorpaa der maae være anvendt uhyre Summer; heller ikke Theneranis (Thorvaldsens elev og tidligere værkstedsleder, Pietro Tenerani, 1789-1869) Apostelstatue (hermed mences kolossalfiguren af den hell. Benedikt) i et af Side Capellerne tiltaler mig, den har samme Feil som Torvaldsens Pave (Pius VII) i Peterskirken, at den nemlig er alt for kort...“ – ¹⁴³ Ernst (egtl. Ahron) M. var født 1798 i Altona og døde 1861 i Rom, hvor han havde tilbragt størsteparten af sit liv (fra 1824) med skildring af det italienske folkeliv. En uheldredelig sygdom, gjorde ham tidligt til invalid. – ¹⁴⁴ Ddg. 11-4-1841. – ¹⁴⁵ Malerifortegn. nr. 91-98. – ¹⁴⁶ „4de (Mai) Tirsdag. Jeg ente min Spadseretur med at gaee ind at spiiise Iis i Caffé Ruspoli (Caffé Nuovo i Palazzo Ruspoli paa Corsoen), hvor man nu da det er varmt sidder meget godt og kjøligt i den hyggelige Hauge. Det hører til det, hvad man vist ofte vil saune, naar man først er kommen hjem, hvor intet saadant existerer.“ – ¹⁴⁷ Kufferterne blev expederet til Livorno og videre pr. skib. En hed majdag maatte Rørbye „selv gaee omkring til Ministrene med mit Pas, da den gode Poilobelli

kun havde bragt mig feilagtige Visa. Jeg fik imidlertid ved samme Lejlighed Guidos (Reni) Aurora i Palazzo Ruspigliosi at se, da jeg just var der i Paladset, hvor den badenske Gesandt signor Ma(h)ler bor. Jeg var ogsaa hos Kes(t)ner af hvem jeg fik en Adresse til hans Søster i Hannover. Fra ham gik jeg til den preussiske (Minister) paa Capitolium (Pal. Caffarelli), da til den østrigske, den sardinienske etc. Til Middag kom jeg naturligvis gennemvaad hjem; thi Heden vedbliver at være utaaelig.“ – ¹⁴⁸ „16. (Maj) Søndag. Om Formiddagen gik jeg at gjøre Besøg: Jeg var saaledes hos Wagner og gik derfra op til Zeller (den schweiziske genremaler Conrad Z., der boede i Rom fra 1830) og siden til landskabsmaler Meyer(?), der virkelig har gjort store Fremskridt siden jeg for 4 Aar siden var sammen med ham i Subiaco. Jeg gik fra Meyer til Wittmer (levede fra 1828–80 i Rom, se. s. 87) og tilsidst til Reinhart, hvor jeg købte nogle af hans Raderinger; nogle forærede han mig til Erintring om sig. . .“ (R. var en fin landskabsraderer. Om denne, se H. C. Andersen: Mit Livs Æventyr, 1855, s. 153 f. Bemærk aukt. katalog 1849, XI, citeret nedenfor). 29de (Mai) Løverdags: Jeg var imorges hos Galli (Thorvaldsens elev og medhjælper Pietro G., 1804–77), siden hos Hansen (Constantin H.) og Kückler for at tage Afsked.“ „³¹ (Mai) Mandag. Strax om Morgenen var jeg hos Busse (kobberstikkeren Joh. Heinr. B., 1810–68, i Rom 1835–44), som R. tidl. havde været sammen med i Subiaco), at købe et Par Raderinger . . . Jeg maatte endnu om Eftermiddagen gjøre et lille Løb ned i Byen for at købe Ultramarin og andet meere. Fogelberg, Södermark, Botten(?), Zeller, Kückler, Eddelien og Hansen besøgte os for at sige Farvel; den gode Fogelberg gjorde det mig mest ondt at tage Afsked fra, Obersten (Södermark) vil vi snart see i Kjøbenhavn.“ – ¹⁴⁹ Dbg. 25-6-1841. – ¹⁵⁰ Dbg. 30. juli. – ¹⁵¹ Ankomst til Københavns toldbod *onsdag morgen d. 28. juli 1841* (dagbogen for denne dato). G. Nygaard angiver fejlagtigt aar og maaned til „August 1842“ (op. cit. note 1, s. 9). – ¹⁵² 1842–48 boede den unge familie i gaarden nr. 39 (ødelagt under besættelsen 1940–45), mens gamle fru Rørbye forblev i stuelejligheden, nr. 45. – ¹⁵³ R. led af en kronisk mavesygdom. De bevarede recepter fra 1846–47 sandsynliggør, at dødsaaarsagen var et bristet mavesaar (kur: opiumsdraaber, piller mod obstruktion, draaber mod diarrhøe, pulvere mod mavekrampe, kamfersmørelser) med paafølgende bughindebetændelse. I vore dage vilde en operation maaske kunne have forlænget hans liv. (R.'s læge var den fra krigsaarene kendte kirurg, senere stabslæge, dr. med., MICHAEL DJØRUP, 1803–76). 3 dage før sin død havde Rørbye holdt datteren Johanne over daaben. De sidste bogførte indkøb (25.–26. aug.) er: „Condittor Ottos Regning, . . . 2 Flasker Portviin, 2 ditto Muskat, 1 Fiintbrød . . . Vogn til Pauline (Roses søster) og Nancy (Rørbyes søster) ved lille Johannes Daab. . . Drikkepenge til Kusken. . . til Johan som Tjener. . . Rose til adskilligt. – ¹⁵⁴ Strofer fra mindedigt ved Rørbyes død.

Et halvt aar senere solgtes malerens efterladte arbejder og ejendele ved offentlig auktion (februar 1849, se fortegnelsen aarg. 1950). Blandt efterladenskaberne fandtes følgende reminiscenser fra Rørbye's rejse- og kunstnerliv:

Gruppe XIII: Malerapparater og Farver (uddrag):

„1. Et Staffeli. – 2. Dito. – 5. Dito. – 6. En Gliedermænd med Stativ. – 7. En Malerkasse med Vadsketrug og brugte Oliefarver. – 9. Et Glas med fransk Malerfernis.“ Endvidere: Bestik, farvelader, pensler (af gedehaar og grævling), blyanter, grade-maler, et rejseblækhus, 2 gravstikker med skaft og en dobbelt radérnaal af staal, samt diverse andre radérnaale og gravstikker, tegneapparater, paletknive, malerstol, staffeli til brug i det fri, feltmalerkasse, linealer, skabelon, sten med løber, „15 Tegnestifter til at fastsætte Lærred med“, 7 pakker ultramarin, 5 pk. Dresden fint blaåt, 1 pk. fin kobolt, karminlak, neapelrødt, kinesisk cinnober, grøn jord og mineral-blaåt, brun kraplak i glas, 4 glas mørk og lys kraplak, 4 glas ultramarin (heraf 2 fra Paris), „noget sparglet Lærred og en Rulle Carton Papir, 3 Lærreder med Blindramme.“

XIV. Klædedragter m. m.

En fornem græsk dragt, bestaaende af: en trøje, vest, skørt, skjorte, 2 par strømper, gamascher, strømpebaand, skærf, et par sko, en hue. En *græsk* trøje, pels, kalot, kniv, pibehoved. En *tyrsk* kappe, tyrkiske gule sko, piber, en capuciner munkedragt, en *italiensk* sækkepibe, et gedeskind, en rød italiensk (fisker-?) hue, en italiensk jagt-flaske, 2 par kastagnetter, flere italienske bajoc-piber. Riffel, krudthorn, 3 terzeroler, bajonet og hagelpung, et harnisk af blik, samt 10 kinesiske skrivepensler. Sluttelig anføres blandt de effekter, der kom under hammeren: „En Maler-Paraply med Jernstok. – 110. En Ibenholts Fløite med Sølvknapper, i en Skindpose. 111. En Buxboms Fløite i Mahognikasse. – 112. En Ibenholts Piccolo Fløite i en Klædes Pung“, samt 2 rejsemapper.

Gruppe XI: Kobbere, Raderinger og Lithografier af fremmede (uddrag):

- Nr. 3. H. L. Petersen: Madonna della Sedia, efter Rafael.
 – 8. G. Busse: Apollo blandt hyrderne.
 – 9. — Parti af Villa Borghese.
 – 10. — Terracina.
 – 11. — Italiensk parti.
 – 12. — dito.
 – 48. Kompositioner efter Dante, af J. A. Koch.
 – 52. Fr. Overbeck: Apostlen Peter.
 – 53. — En bedende munk.
 – 54. — Ego sum Pastor bonus.
 – 60. J. C. Reinhart (fejlagtigt skrevet: Reichardt): Landskab. Rom 1802. Radering.
 – 61. — Dito.
 – 62. — 2 landskaber. Raderinger.
 – 63–64. — Dito.

Af bøger fremhæves „Ricordo della Festa di Natale in Roma 1836, I–II, lang folio, med raderinger af B. Pinelli (se note 79), samt Vita di Raffaello da Urbino, di J. Riepenhausen, 12 tavole, Roma 1831.